

Juridiska institutionen

Handelshögskolan vid Göteborgs universitet

• *JURISTLINJEN*

Tillämpade studier, 20 poäng

VT 2001

- Olaga
våldsskildring

Ann Sterkens,

Handledare: Gösta Westerlund

FÖRKORTNINGAR

A a	anfört arbete
BrB	brottsbalken
BRÅ	brottsförebyggande rådet
Dir.	direktiv
Ds Ju	betänkande i departementsserien från Justitiedepartementet
FN	Förenta Nationerna
GN	Granskningsnämnden för radio och TV
HD	Högsta domstolen
JK	Justitiekanslern
KrU	kulturutskottet
KU	konstitutionsutskottet
prop.	proposition
RB	rättegångsbalken
RF	regeringsformen
SOU	statens offentliga utredningar
TF	tryckfrihetsförordningen
YGL	ytrandefrihetsgrundlagen

1. INLEDNING	4
1.1 BAKGRUND.....	4
1.2 SYFTE	4
1.3 METOD	5
1.4 DISPOSITION.....	5
1.5 AVGRÄNSNINGAR	5
1.6 DEFINITIONER.....	6
1.6.1 Medieforskarens definition	6
1.6.2 Filmcensurans kriterier	7
2. HISTORIK	7
2.1 FILMCENSUR	8
2.2 VIDEOREVOLUTIONEN.....	11
2.2.1 Moralisk panik.....	11
2.3 EN FÖRSTA LAGSTIFTNING.....	12
2.3.1 Förändringar av lagstiftningen	14
3. LAGSTIFTNING.....	14
3.1 REGERINGSFORMEN	15
3.2 YTTRANDEFRIHETS GRUNDLAGEN.....	16
3.2.1 Grundstenarna.....	16
3.3 BROTTSBALKEN.....	19
3.3.1 Brottsbalken 16:10 b.....	19
3.3.2 Brottsbalken 16:10 c.....	22
3.3.3 Barnpornografi 16:10 a.....	22
3.4 GRANSKNINGSLAGEN	23
3.5 RADIO- OCH TV-LAG (1996:844).....	24
4 FORSKNING OCH PÅVERKAN	26
4.1 PÅVERKANSEFFEKTER AV VÅLDSSKILDRINGAR	26
4.2 SAMBAND MELLAN VÅLDSSKILDRINGAR OCH VÅLDSBETEENDE HOS UNGA	27
4.3 VÅLDSFILMER	28
4.3.1 A clockwork orange	30
4.3.2 Natural born killers	31
4.3.3 Motorsågsmassakern	32
5. RÄTTSTILLÄMPNING.....	34
5.1 FISTFUCKING	34
5.2 DJURSEX.....	35
5.3 SKRÄDDARSYDDA VIDEOGRAM	35
5.4 RÄTTSFALL.....	37
5.4.1 RH 2000:97.....	37
5.4.2 RH 1998:22.....	39
5.4.3 RH1996:87.....	40
5.4.4 HD Lnr: 1993C135.....	42
5.5 BESLUT AV JK	42
5.5.1 Dnr: 163-93-32.....	43
5.5.2 Dnr:3816-93-32.....	44
5.5.3 Dnr:2415-96-32.....	45
5.6 RÄTTSFALL I REGERINGSRÄTTEN	45
5.6.1 RÅ 1996 ref 4.....	46
5.6.2 RÅ 1994 ref 48.....	46
6. AVSLUTANDE DISKUSSION	47
7. KÄLLFÖRTECKNING.....	52

1. INLEDNING

1.2 BAKGRUND

Denna uppsats behandlar problematiken kring våldsskildringar i rörliga bilder. Intresset för ämnet vaknade redan för flera år sedan när jag skrev en artikel om kvinnovåld och våldspornografiska videofilmer. Debatten kring våldsfilmerna och våldspornografi vaknar till med jämna mellanrum, för att sedan dö ut igen. Våren 2000 visades Alexa Wolfs film *Shocking Truth* på TV 4 och debatten tog fart. Filmen var ett elevarbete där hon har klippt ihop delar av TV 1000s porrfilmer med intervjuer. Filmen visades i riksdagen och politiker uttalade sig om hur avskyvärt det var att den typen av ”övergrepp” som skildrades fick visas på TV, bl.a. visades scener som man skulle kunna tolka som gruppvåldtäkter. Serien som klippen var hämtade ifrån ”Shocking Truth” som visats på TV 1000, anmäldes till granskningsnämnden som inte ansåg att den var lagstridig. Det fick mig att börja fundera kring vad det egentligen finns för lagstiftning på området och hur kan det komma sig att en del filmer som i mitt tycke synes vara både på gränsen och långt överskrida det tillåtna kan visas medan andra censureras eller förbjuds? Bedöms filmer godtyckligt eller finns det några direktiv att följa? Vilka lagar är det som gäller och är det samma regler som gäller för olika typer av medier? Vad står censuren för och vad motiverar att censuren finns kvar? Hur ser rättstillämpningen ut på området? Frågorna är många som dyker upp och det här arbetet tar sikte på att reda ut dem. Vad som också kan vara av intresse är vilken typ av film det rör sig om, begreppet våldsskildring är relativt brett. Utbudet när det gäller våldsfilmerna är stort och genrerna skiljer sig mycket åt från varandra.

1.2 SYFTE

Syftet med det här arbetet är att undersöka vilken lagstiftning som finns vad gäller våldsskildringar i rörliga bilder och eventuella skillnader mellan olika medier. Arbetet kommer även att undersöka vad man vill uppnå med lagstiftningen och om man i rättstillämpningen uppnår syftet bakom lagen. De frågeställningar som kommer att beröras är;

- Hur har lagstiftningen kommit till?
- Vad finns det för motiv till lagstiftningen?
- Vad vill man skydda med lagstiftningen?
- Uppfyller man lagstiftarens intentioner i rättstillämpningen?
- Gränsdragning mellan olaga och tillåten våldsskildring?

1.3 METOD

Jag kommer att undersöka en del av den litteratur som finns på området, där ingår både juridiska handböcker, förarbeten, domar och beslut av myndigheter. Där ingår även filmografier, böcker och artiklar om film samt skrifter och broschyrer utgivna av olika myndigheter och organisationer, till viss del är en del information hämtad via Internet. Jag kommer även att redogöra för tre filmer som varit omdebatterade vid sina respektive utgivningar. Tyngdpunkten kommer dock att läggas på lagstiftning och rättstillämpning.

1.4 DISPOSITION

Jag kommer först beröra en del av definitionsproblematiken för att sedan gå in på bakgrund och historia. Där beskriver jag utvecklingen över tid fram till dess att våldsskildringsförbudet infördes i brottsbalken 1989. Kapitlet är relativt omfattande eftersom det varit många turer fram till dagens lagstiftning. Efter det redogör jag den lagstiftning som berörs, från RF till Radio- och TV-lagen. Därefter presenteras en del av den forskning som finns avseende påverkans effekter. I avsnittet om våldsfilm går jag närmare in på tre omdebatterade filmer. Avslutningsvis en redogörelse av rättstillämpningen som tar upp både problem som har uppstått enligt JK och de rättsfall och beslut som finns publicerade och slutligen en avslutande diskussion.

1.5 AVGRÄNSNINGAR

Eftersom det är ett omfattande område kommer jag att i första hand att beröra brottet olaga våldsskildring enligt 16:10 b BrB men till viss del kommer jag även att beröra brottet barnpornografi enligt 16:10 a BrB. Detta hänger samman med att den rättspraxis som finns på området är från tidigare datum, innan barnpornografireglerna ändrades den första januari 1999 och ofta förekommer både barnpornografi och olaga våldsskildring i samma filmer. Jag kommer inte att fördjupa mig i reglerna för olika sändningstillstånd eller satellitsändningar. När det gäller yttrandefrihetsgrundlagen kommer jag framförallt gå in på de regler som är viktiga för förståelsen av olaga våldsskildringsbrottet, även om jag när det gäller rättstillämpningen kommer in på utgivaransvar och preskriptionsregler.

1.6 DEFINITIONER

Reglerna skiljer sig åt när det gäller film för offentlig visning (biografilm) och videogram för hemmabruk. I arbetet användes ordet film i allmänhet och det framgår av sammanhanget vilket som menas i de fall det har betydelse.

Definitionen av begreppet våldsskildring varierar beroende på syfte och perspektiv. Mycket av problematiken när det gäller olaga våldsskildring rör sig kring definiering av begreppet. I debatten används bl.a. våldsfilm, videovåld, våldsporr och extremvåld synonymt för samma sak. Extremvåld är kanske det som bäst beskriver vad det handlar om, även om det också kan bli missvisade eftersom man då utgår ifrån att det finns något accepterat normalvåld som man kan relatera till. Inom fiktionen kan den definitionen fungera även om man i verkligheten inte gör någon skillnad mellan våld och extremvåld.¹ Ett par grundläggande definitioner presenteras och för övrigt tas förklaringar löpande upp i arbetet.

1.6.1 Medieforskarens definition

¹ G.Bolin Videovåld i Sverige s 15

En definition som har etablerats av de flesta medieforskare är att man ”utgår ifrån ett våldsbegrepp som betraktar våld som en process som innehåller ett antal element: (1) en eller flera aktörer och en handling som låter sig beskrivas;(2) en mottagare eller offer för handlingen;(3) en konsekvens av den beskrivna handlingen. Den operationella definitionen innebär att A skildrar våld om:

- (i) någon/några avsiktligt utför en handling som (1) dödar, skadar eller tillfogar offer fysiskt lidande, mot dess vilja, eller (2) skadar föremål, eller visar
- (ii) konsekvenser av sådana handlingar som nämns i (i).²

Eftersom handlingen måste vara avsiktlig så betraktas inte olyckor eller katastrofer som våldsskildringar. Man räknar inte heller in strukturellt våld eller psykiskt våld. Villkoret är att något av elementen skall visas i bild.

1.6.2 Filmcensurens kriterier

Av en promemoria om biografbyråns arbete m.m. som byrån upprättat för Filmcensurutredningen (SOU 1969:14) framgår att de flesta ingripanden som görs är i ”syfte att eliminera grov brutalitet, destruktivitet, råhet och sadism. Bildkategorier som ofta föranleder förbud eller klippning är sålunda t.ex. långvariga, råa slagsmål med inslag av grymhet och blodsutgjutelse, detaljerade eller utdragna skildringar av grymhet mot människor eller djur, olika former av tortyr, närgångna skildringar av avrättningar eller avancerade skräckscener rörande dödshot, mord, dråp eller självmord. ”³Filmcensurens uppgift är att förebygga skadeverkningar hos åskådarna och där bör det finnas utrymme att ingripa innan skildringen otvetydigt har passerat gränsen för det brottsliga. Det behöver inte vara enskilda bilder eller scener i en film som kan verka förråande utan det kan vara en bedömning av filmen som helhet.

2. HISTORIK

² J.Cronström, Gränslöst s 15

³ SOU 1989:22 s 45

År 1766 infördes den första tryckfrihetsförordningen i Sverige och vi var det första landet som gav tryckfriheten grundlagsskydd. Anledningen till att den blev grundlagsskyddad var att tryckningen var den teknik som var först med att möjliggöra spridning till en vid och okänd publik, och tryckfriheten hade stor betydelse för fri opinionsbildning och allmän upplysning. Trots att det under historiens gång varit kraftiga inskränkningar i TF har tryckfriheten utvecklats och grundläggande principer har växt fram, varav en del av de principer som fortfarande råder grundar sig på den ursprungliga förordningen. From den 1/1-1950 trädde en ny och tydligare TF i kraft (1949:105). Det var en klarare systematik och större överskådlighet, och i flera avseenden gav den förbättrade garantier för tryckfriheten. TF har sedan genomgått flertal förändringar bl.a. beslutades ganska omfattande förändringar 1976.⁴

2.1 FILMCENSUR

En av TF:s och sedermera YGL:s bärande principer är censurförbudet, vilket innebär att det är förbjudet för staten att förhandsgranska det som skall ges ut och omfattas av grundlagarna. Undantaget är 1:3 YGL där förhandsgranskning tillåts när det gäller filmer och videogram som visas offentligt. När de första offentliga filmvisningarna skedde 1896 medförde de en debatt om detta nya medium och om de tänkbara skadeverkningar som kunde uppstå. Det ankom på den lokala polismyndigheten att ge tillstånd och kontrollera föreställningarna, även när det gällde filmernas innehåll. En stark opinion skapades för införandet av enhetliga riktlinjer istället för enskilda polisens subjektiva uppfattningar.

1905 kom de första bestämmelserna som utfärdades av överståthållarämbetet i Stockholm och de innebar:

”att vid förevisning icke något mot sedlighet stridande eller mot myndigheter eller enskilda ohöviskt förekommer,

att bilder som skildra utförande av mord, rån eller andra svårare brott icke förevisas,

⁴ Strömberg s 9, Wennberg s 9 och Axberger s 81-90

att därest förevisning är tillgänglig för barn, densamma ej omfattar bilder som framställa tilldragelser eller förhållanden som äro ägnade att uppväcka känsla av skräck eller fasa hos åskådaren eller av annan anledning kunna anses olämpliga för barn att åse”.⁵

Ett regeringsförslag arbetades fram. I det första förslaget fanns en paragraf om ”biografbilder, vilkas förevisande skulle vara i religiöst eller politiskt avseende anstötligt”, men den ströks i den slutliga förslaget.⁶

1911 kom den första biografförordningen då ” det ansågs att filmen börjat bli en verklig fara speciellt för det uppväxande släktet och att man måste råda bot på de allvarliga och svåra missförhållandena som börjar inrota sig i fråga om biografföreställningar.”⁷ Den centrala paragrafen i den första biografförordningen innebar att biografbilder ej skulle godkännas om de stred mot allmän lag eller goda seder. De skulle inte heller godkännas om de kunde verka förråande, upphetsande eller till förvillande av rättsgreppen. De fick inte skildra skräckscener, självmord eller grova förbrytelser. I de filmer som barn under 15 år hade tillstånd att se fick det inte godkännas bilder som ”äro ägnade att skadligt uppjaga barns fantasi eller eljest menligt inverka på deras andliga utveckling och hälsa.”⁸

Sedan 1911 har både samhällsbilden, filmerna och censuren genomgått förändringar och censurens fortlevnad har varit ett hett debattämne. Ett flertal statliga utredningar har genomförts och det är fortfarande ett par grundläggande begrepp som står sig från 1911 i dagens reglering i lagen (1990:886) om granskning och kontroll av filmer och videogram. Det är att filmer eller scener ej skall godkännas om det utifrån synsätt och sammanhang;

- 1, kan verka förråande på publik över 15 år
- 2, kan medföra psykisk skada för publik under 15 år.

Under årens lopp har det skett en del förändringar bl.a. infördes lägre åldersgränser; 11- årsgränsen (1960) och 7 årsgränsen (1978). Reglering vad det gäller Sveriges förhållande till främmande makt som infördes under krigsåren har avskaffats, likaså har

⁵ www.statensbiografbyra.se

⁶ www.statensbiografbyra.se

⁷ Wennberg s 64

⁸ www.statensbiografbyra.se

reglerna mot sårande mot tukt och sedlighet. Det innebar att pornografin i princip släpptes fri i början av 1970-talet.

2.2 VIDEOREVOLUTIONEN

Nästa förändringsstadium var i början på 1980 – talet när videon och videofilmer fick sitt genombrott. Eftersom det inte var frågan om offentlig visning när det gällde videofilmer fick det inte förekomma någon förhandsgranskning av dem.

Debatten tog fart efter ett TV-program, Studio S, som visades i början av december 1980. Där tog man upp videofilmensmarknaden och hanteringen vid uthyrning av filmer. Det var inte ovanligt att våldsfilmers hyrdes ut till barn och ungdomar. En orsak som ledde till den debatt som följde var att man i programmet visade klipp ur filmer som *Motorsågsmassakern*, *Death trap*, *Verktygsmördaren* och *Boogeyman*. *Motorsågsmassakern* har med sin enkla och talande titel blivit symbol för allt videovåld. Programmet tog upp att det vid intervjuer med de ansvariga för videoföretagen framkom att de inte hade sitt utbud klart för sig. Det förekom exempelvis filmer i deras katalogutbud som var totalförbjudna av den svenska filmcensuren.⁹ Debatten som följde i programmets kölvatten var liknande den som uppstått i början av seklet vid biografernas intåg.

2.2.1 Moralisk panik

Det fenomen som uppstod är vad man kan kalla en moralisk panik, ett begrepp som introducerades av den engelske kriminologen Stanley Cohen¹⁰. I hans fallstudie *Folk Devils and moral panics* (1972/1980) granskade han hur brittisk media framställde och bidrog till de bråk som i mitten av 60-talet uppstod mellan de engelska ungdomskulturerna mods och rockers. Det som enligt Cohen inträffar när samhällen drabbas av moralisk panik är:

”Ett tillstånd, en händelse, person eller grupp dyker upp och definieras som ett hot mot samhälleliga värden och intressen; dess väsen framställs på ett stiliserat och stereotypiskt sätt av massmedierna; moralbarriker besätts av redaktörer, biskopar, politiker och andra rättänkande människor; socialt befullmäktigade experter uttalar sina diagnoser

⁹ En utförlig granskning av TV-programmet Studio S och debatten som följde står att läsa i Erik Højdestrand's avhandling ”Det vedervärdiga videovåldet”

¹⁰ S Cohen Folk Devils and moral panics (1972/1980)

och botemedel; sätt att hantera det hela framläggs... tillgrips; tillståndet försvinner sedan, sjunker undan eller försvagas och blir mer tydligt.”¹¹ I studien granskas de sätt som medierna rapporterade händelserna. De bidrog till att förstora och förvränga den moraliska paniken. Genom att fakta rapporteras på ett viss sätt kan man skapa en känsla av oro och ängslan och en diffus känsla lämnas kvar av att något måste göras. Många forskare är eniga om att det är precis vad som hände i den svenska videovåldsdebatten. Ett fenomen utvecklas till en symbol för en djupare och mer vidsträckt oro, det ledde till att begreppet video fick en negativ klang i den svenska debatten och sågs som ett hot mot barn och ungdomar genom att det skulle påverka till ett aggressivare och våldsammare beteende.

2.3 EN FÖRSTA LAGSTIFTNING

Effekten av TV-programmet lät inte dröja. Redan dagen efter ålades utbildnings- och justitiedepartementens rättschefer att ” skyndsamt kartlägga de rättsliga och praktiska möjligheterna att genom lagstiftning så snart som möjligt komma till rätta med vissa avarter i form av stötande våldsskildringar i främst videogram”¹². Utredningen ansåg att det fanns tre olika möjligheter till åtgärder mot videovåldet:

- En utvidgning av filmcensuren till att både gälla offentligt visad film och film för enskilt bruk.
- Att genom en särskild lag förbjuda film och videogram med våldsinslag
- Att film- och videobranchen frivilligt skapade etiska regler som skulle gälla inom branschen.

Alla tre alternativen hade berörts i debatten.¹³ I promemorian framhöll rättscheferna att de snabba lagstiftningsåtgärderna måste få en provisorisk karaktär i väntan på yttrandefrihetsutredningen. Promemorian innehöll två olika lagutkast, ett som förbjöd spridning i yrkesmässig verksamhet till barn under 15 år av film och videogram med våldsinslag, det andra innebar att det skulle vara förbjudet att sprida film och videogram

¹¹ Cohen s 9 översatt version i Von Feilitzen, mfl Våld från alla håll s 11

¹² Ds Ju 1980:14 och Prop. 1980/81:176, bilaga.1 s 20

¹³ SOU 1981:55 s 17

med våldsinslag även till vuxna, det s.k. extremvåldsförbudet. Förbudet skulle gälla filmer och videogram som innehöll bilder med närgångna eller långvariga skildringar av någon som utsätts för rått sadistiskt eller annars särskilt hänsynslöst våld. Föredraganden framhöll att det fordrades starka skäl för en omedelbar lagstiftning speciellt med tanke på pågående yttrandefrihetsutredning. Föredragande kom dock fram till att det förelåg starka skäl ”det mycket starka intresset av att bereda barn och ungdom skydd mot riskerna att utsättas för skadeverkningar av våldsskildringar.”¹⁴ Propositionen ledde till ett förslag om förbud mot spridning till barn av filmer och videogram med inslag av våld, vilket innefattade ”ingående skildringar av verklighetstrogen karaktär som återger våld eller hot om våld mot människor och djur”¹⁵. Kulturutskottet (KrU) ansåg i sitt yttrande att utvecklingen på videogramområdet var så oroväckande att det krävdes mer omfattande åtgärder än de föreslagna. KrU förordnade en lag som kombinerade de båda, regeringsförslaget och förslaget om ett extremvåldsförbud¹⁶. Lagrådet yttrade i sin remiss att det primära syftet med extremvåldsförbudet var att skydda barn och att det var tveksamt om det stod i överensstämmelse med bestämmelsen om att yttrandefrihetsbegränsning aldrig får gå utöver vad som är nödvändigt enligt det ändamål som ligger bakom begränsningen(2:12 andra stycket RF). När det gällde att förbjuda spridning till barn ansågs det att det förelåg särskilt viktiga skäl för en begränsning i överensstämmelse med 2:13 RF. KU ansåg däremot inte att ett förbud som riktar sig mot alla stred mot bestämmelserna i RF utan ansåg att det krävdes för att uppnå ett effektivt skydd. Riksdagen beslöt efter yrkande av en minoritet att lagförslaget om extremvåldsförbudet skulle vila i minst 12 månader och biföll lagförslaget om förbudet mot spridning av våldsskildringar till barn. Den 1 juli 1981 trädde den första lagen om förbud mot våldsskildringar i kraft och året därpå togs frågan om extremvåldsförbudet upp igen och den lagen trädde i kraft den 1 augusti 1982 (SFS 1982:563)¹⁷.

¹⁴ Prop. 1980/81:176 s

¹⁵ A.a. s

¹⁶ KrU 1980/81:8

¹⁷ SOU 1983:70 s 270

2.3.1 Förändringar av lagstiftningen

Under 1980- och 1990 – talet skedde det en del förändringar på området bl.a. de här:

- 1985 ändrades *rätt och sadistiskt* till *grovt* vilket innebar en skärpning av lagen, samtidigt straffbelades spridning av skildringar av sexuellt våld eller tvång.
- 1989 inarbetades videovåldslagen i brottsbalken och det straffbelagda området utökades och kom att gälla även stillbilder, TV och andra rörliga bilder.
- 1990 inrättades rådet mot skadliga våldsskildringar med uppgift att samordna verksamhet mot skadliga våldsskildringar i rörliga bilder. Man har sedan antagit namnet *Våldsskildringsrådet*. Rådets främsta uppgift är att vara ett samarbetsorgan för skolöverstyrelsen, socialstyrelsen, statens biografbyrå, brottsförebyggande rådet, statens ungdomsråd, arkivet för ljud och bild och barnmiljörådet. Tyngdpunkten i rådets uppgifter ligger på information och utbildning.¹⁸
- 1994 träder en ny myndighetsorganisation i kraft. Radionämnden, Kabelnämnden, Närradionämnden och Styrelsen för lokalradiotillstånd ersätts av två nya myndigheter Granskningsnämnden för radio och TV vars uppgift är att granska sändningarnas innehåll och Radio och TV verket som skall övervaka att man följer bestämmelsen om redovisning av program med europeiskt ursprung.¹⁹

3. LAGSTIFTNING

När det gäller våldsskildringsförbudet är det flera lagar som berörs, framförallt Regeringsformen, Tryckfrihetsförordningen, Yttrandefrihetsgrundlagen, Radio- och TV- lagen, Biografförordningen, lagen om granskning och kontroll av TV och videogram samt Brottsbalken. Det är olika regler som gäller för film som visas offentligt (biograffilm) och TV och videogram för hemmabruk.

¹⁸ Kommittédirektiv Dir.1990:40

¹⁹ SOU 1994:105 Ny lagstiftning om radio och TV

3.1 REGERINGSFORMEN

RF inleds med att befästa att den svenska folkstyrelsen bygger på allmän rösträtt och fri åsiktsbildning (1:1 RF). "En fri åsiktsbildning är fundamental för demokratin... Den innebär en garanterad rätt för den enskilde individen att hysa vilka åsikter som helst, att sprida dem och att försöka övertyga andra om deras riktighet."²⁰ De grundläggande fri- och rättigheterna tas upp i RF:s andra kapitel. 2:1 första punkten behandlar yttrandefriheten, som där definieras som att varje medborgare gentemot det allmänna är tillförsäkrad; frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor.

”Tryckfriheten betraktas som en del av yttrandefriheten men beträffande den gäller tryckfrihetsförordningens bestämmelser... Den 1991 antagna yttrandefrihetsgrundlagen innebär att även yttrandefriheten i radio, TV, film videogram, ljudupptagningar mm har undantagits från regeringsformens område. Den nya grundlagen följer i sin uppläggning till största delen TF. Ett censurförbud gäller, likaså principerna om meddelarfrihet och anonymitetsrätt.”²¹ TF och YGL är exklusiva på de områden de reglerar, vilket framgår av 2:1 andra stycket RF. De yttrande som hamnar utanför de särskilda grundlagarna erhåller skydd enbart genom RF. Det är exempelvis teaterföreställningar, yttranden framförda vid möten etc. Yttrandefriheten genom RF har ett delvis mindre skydd än den frihet som begränsas genom TF och YGL. För att begränsa TF och YGL krävs en grundlagsändring emedan 2:1 pt 1-2 RF kan ändras genom annan lag, inom de gränser som anges i 2:12-13 RF. Den generella yttrandefriheten enligt RF styrs således av stadganden i brottsbalken och andra författningar. Genom att utvidga straffstadgandena i brottsbalken kan riksdagen begränsa yttrandefriheten. En begränsning genom lag får enligt 2:13 RF endast ske med hänsyn till rikets säkerhet, folkförsörjningen, allmän ordning och säkerhet, enskilds anseende, privatlivets helgd eller förebyggandet och beivrandet av brott. Vidare får friheten att yttra sig i näringsverksamhet begränsas. Annars får begränsningar av yttrande och informationsfriheten endast ske om särskilt viktiga skäl föranleder det. Enligt 2:12 RF får begränsningar endast avse ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle och begränsningen får aldrig gå utöver vad

²⁰ Holmberg E, Stjernquist N, Vår författning s 49

som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den och inte heller sträcka sig så långt att den utgör ett hot mot den fria åsiktsbildningen. Enligt 2:12 tredje stycket RF skyddas även yttrandefriheten av en ”minoritetsregel” som innebär att minst 10 riksdagsledamöter kan yrka på att ett lagförslag som begränsar yttrandefriheten skall vila i minst tolv månader, om inte minst fem sjättedelar av de röstande förenar sig om lagförslaget.

Eftersom reglerna i RF är generellt hållna finns en risk för skönsmässiga bedömningar²² och det har då ansetts som angeläget att ge andra medier än de tryckta ett starkare skydd och de har brutits ut från RF:s tillämpningsområde och regleras utförligt i YGL.

3.2 YTTRANDEFRIHETSGRUNDLAGEN

Yttrandefrihetsgrundlagen är en relativt ny grundlag, som antogs av riksdagen först 1990. Vägen dit har varit lång och har föregåtts av flera utredningar. TF utgör en förebild för YGL och YGL bygger på att man skall ge det skydd som TF ger det tryckta ordet så långt som möjligt till andra medier. TF är vägledande för tolkning av YGL i de delar som vilar på TF:s principer eller om det uttryckligen hänvisas till stadganden i TF. Däremot kan man inte dra några slutsatser om TF:s innebörd utifrån att YGL innehåller en speciell lösning av en fråga.

”YGL vilar liksom TF, på ett antal grundstenar, bl.a. censurförbud, etableringsfrihet i största möjliga utsträckning, särskilt yttrandefrihetsrättsligt ansvar, meddelarfrihet och källskydd, dubbel straffbarhet, särskild rättegångsordning och exklusivitetsgrundsatsen.”²³

3.2.1 Grundstenarna

²¹ A.a. s 60

²² SOU 1983:70 s 80 f.

²³ Weihe, Christina i Karnov 1998/99 s 183

- Etableringsfrihet: Alla svenska medborgare har rätt att framställa, ge ut, sprida och framföra sin mening i tryckta skrifter (1:1, 6:1 och 4:1 TF). Motsvarande rättigheter för de medier som skyddas av YGL finns i 3:1 och 3:8 YGL. Det finns dock vissa formkrav enligt TF och YGL. Exempelvis måste ansvarig utgivare utses 5:5 TF och 4:1 YGL. Vidare så gäller inte full etableringsfrihet för ljudradio och televisionsprogram som sänds genom etern. Eftersom utrymmet i etern är begränsat regleras det genom ett tillståndsförfarande 3:2 YGL och radio och TV – lagen (1996:844). Däremot krävs det inte tillstånd för att sända genom tråd ej heller för att anlägga trådnät (3:1 och 1:3 tredje stycket YGL).
- Censurförbud: Yttranden som skyddas av TF eller YGL får inte förhandsgranskas av det allmänna innan det skall tryckas, sändas eller på annat sätt offentliggöras (1:2 TF och 1:3 YGL). Undantaget är enligt 1:3 tredje stycket YGL förhandsgranskning av filmer och videogram som skall visas offentligt (biografvisning). För övrigt är censurförbudet absolut.
- Utgivaransvar: Principen om ensamansvar innebär att det normalt endast är en person som är straffrättsligt ansvarig för innehållet i ett yttrande som skyddas av TF och YGL. Det innebär också att man inte kan undgå ansvar med hänvisning till att man inte varit medveten om innehållet i framställningen. Den som är ansvarig presumeras ha kännedom om yttrandets innehåll (8:12 TF och 6:4 YGL). Om den som i första hand utpekats av TF eller YGL inte kan göras ansvarig faller hela ansvaret på nästa person i ansvarskedjan som gäller för det aktuella mediet (8 kap TF och 6 kap YGL). Ansvarig utgivare skall utses vad det gäller yttrande både när TF eller YGL är tillämpliga (5:2 TF och 4:1 YGL). Varje exemplar av en teknisk upptagning som är avsedd för spridning skall försees med tydliga uppgifter om vem som låtit framställa upptagningen samt om när, var och av vem exemplaren framställts (3:13 YGL). Varje exemplar skall också försees med uppgift om vem som är utgivare (4:4 YGL).
- Källskydd: Eftersom man tillämpar principen om ensamansvar innebär det att de personer som medverkat till framställningen av ett skyddat yttrande, genom att meddela eller anskaffa uppgifter undgår ansvar utom i de speciella fall som tas upp i 7:3 TF och 5:3 YGL, det gäller uppgiftslämnare som gör sig skyldig till bl.a. högförräderi, spioneri, oriktigt utlämnande av allmän handling som ej är tillgänglig för envar eller uppsåtligt åsidosättande av tystnadsplikt.

- Särskild brottskatalog: En uttömmande reglering om vilka gärningar som kan göras straffbara som tryckfrihetsbrott eller yttrandefrihetsbrott. 1:3 TF och 1:4 YGL fastslår den yttersta gränsen. Brottskatalogen är densamma i båda grundlagarna med ett undantag. YGL hänvisar till TF i fråga om brottskatalogens innehåll (7: 4 och 7:5 TF och 5:1 YGL). De brott som kan göras straffbara är bl.a. högförräderi, spioneri, obehörig befattning med hemlig uppgift, uppvigling, hets mot folkgrupp och olaga våldsskildring. Fram till en lagändring som trädde i kraft 1 januari 1999 ingick även barnpornografibrottet i TF:s brottskatalog men det bröts då ut och är numera inte skyddat genom TF eller YGL. I fråga om straffet för olaga våldsskildring innehåller YGL en självständig brottsbeskrivning (5:1 andra stycket YGL) som innefattar mera än olaga våldsskildring enligt TF. Det är inte endast skildringar av sexuellt våld och tvång som är straffbara enligt YGL utan även andra förråande skildringar. I fråga om olaga våldsskildring är straffbarheten längre gående enligt YGL än TF. Den s.k. principen om dubbel kriminalisering (7:4 och 7:5 TF) innebär att gärningen också är kriminaliserad enligt vanlig lag. Detta krav på dubbel straffbarhet infördes för att skapa ett system som skulle gagna tryck- och sedermera yttrandefriheten, genom att det blir svårare att utöka det straffbara området, eftersom det då krävs en grundlagsändring emedan det straffbara området kan inskränkas genom en ändring av vanlig lag.²⁴
- Särskild rättegångsordning med tillgång till jury: När det gäller rättegång i tryck- eller yttrandefrihetsmål är justitiekanslern ensam åklagare (9:2 TF och 7:1 YGL). Genom en lagändring som trädde i kraft den 1 januari 1999 får han delegera förundersökning och åtal till allmän åklagare. Det är också JK som ansvarar för övervakning av att lagen inte överskrids (9:1 TF). Vad som även är viktigt i detta sammanhang är den s.k. instruktionen i 1:4 första stycket TF. Den föreskriver att den som har att vaka över TF:s efterlevnad skall ha i åtanke att tryckfriheten utgör grundval för ett fritt samhällsskick, fästa uppmärksamheten mera på ämnets och tankens än på uttryckets lagstridighet, på syftet än på framställningssättet, samt i tvivelsmål hellre fria än fälla. Den vänder sig både till jurymän, yrkesdomare, JK och andra myndigheter som har att pröva missbruk av yttrandefriheten och i vilken anda så skall ske.²⁵ När det kommer till rättegång är tryck- och yttrandefrihetsrätten unika i det att de är de enda områden inom det svenska rättssystemet där det

²⁴ Axberger s 163 f

²⁵ SOU 1983:70 s 196

förekommer juryer (12 kap TF och 9 kap YGL). En jury om nio personer skall medverka om inte båda parter avstår och de skall bedöma om det föreligger ett tryck- eller yttrandefrihetsbrott. För att rätten skall pröva målet krävs att minst sex jurymedlemmar är eniga om att brott föreligger. Rätten kan ändock frikänna den åtalade eller hänföra brottet under en mildare straffbestämmelse. Om jury anser att brott inte föreligger är rätten bunden av det och måste frikänna den åtalade (12:2 TF och 9 kap YGL).

3.3 BROTTSBALKEN

Den paragraf som är av störst intresse för det här arbetet är 16:10 b BrB som reglerar olaga våldsskildring, men det kan också vara lämpligt att till viss del beröra 16:10 a som handlar om barnpornografibrottet och likaledes 16:10 c som rör utlämnande av filmer och videogram till underårig (under 15 år).

3.3.1 Brottsbalken 16:10 b

” Den som i bild skildrar sexuellt våld eller tvång med uppsåt att bilden eller bilderna sprids eller som sprider sådan skildring, döms, om inte gärningen med hänsyn till omständigheterna är försvarlig, för *olaga våldsskildring* till böter eller fängelse i högst två år. Detsamma gäller den som i rörliga bilder närgånget eller utdraget skildrar grovt våld mot människor eller djur med uppsåt att bilderna sprids eller som sprider en sådan skildring.

Sprider någon av oaktsamhet en skildring som avses i första stycket och sker spridningen i yrkesmässig verksamhet eller eljest i förvärvssyfte, döms såsom i första stycket sägs.

Första och andra styckena gäller inte filmer eller videogram som statens biografbyrå har godkänt för visning. De gäller inte heller en teknisk upptagning med rörliga bilder med samma innehåll som en film eller ett videogram som har godkänts av biografbyrån. Vidare gäller första och andra styckena offentliga förevisningar av filmer eller videogram.

Har en teknisk upptagning med rörliga bilder försetts med ett intyg om att en film eller ett videogram med samma innehåll har godkänts av statens biografbyrå, skall inte dömas till ansvar enligt första eller andra stycket för spridning av upptagningen.

Detta gäller dock inte om intyget var oriktigt och den som har spritt upptagningen har insett eller bort inse detta. Lag 1998:1444.”

Paragrafen om olaga våldsskildring samt 16:10c BrB, om förbudet om spridning av våldsskildringar till underåriga, togs in i BrB genom lag 1988:835. Tidigare fanns bestämmelser vad gäller rörliga bilder i lagen (1981:485) om förbud mot spridning av filmer och videogram med våldsinslag. Den s.k. videovåldslagen upphävdes samtidigt som bestämmelserna togs upp i BrB. 1990 ändrades paragrafen då dels oaktsamt spridande av skildring av sexuellt våld eller tvång straffbelades dels straffmaximum höjdes från sex månaders till två års fängelse.²⁶ Från och med den första januari 1999 infördes begreppet teknisk upptagning så att det klart framgår att lagen även omfattar dator- och videospel med rörliga bilder.²⁷ Lagstiftningen om ingripande mot våldsskildringar i rörliga bilder har motiverats med den risk för allvarliga skadeverkningar sådana framställningar kan medföra. Departementschefen tog i sin motivering upp en del av de forskningsresultat som finns²⁸ och som tyder på att man kan påvisa 3 slags effekter av våldsskildringar. För det första kan de verka mönsterbildande genom att åskådarna imiterar beteenden och handlingsmönster i filmen, för det andra kan filmerna ha en utlösande effekt på så sätt att latent aggressioner provoceras fram och den tredje effekten innebär en långsiktig avtrubning som kan leda till att man inte reagerar när man ser våld.²⁹ När det gällde skadeeffekter av pornografiska stillbilder framhöll departementschefen att det fanns ännu mindre forskningsunderlag än när det gällde rörliga bilder men ansåg att det inte fanns skäl att behålla den synnerligen generösa friheten att publicera pornografiska bilder. Han ansåg att strafflagstiftning kanske inte var ett lämpligt och verksamt medel mot den människokränkande pornografin utan ansåg att det var viktigare med opinionsbildning och folkrörelsearbete, men lagstiftning måste tillgripas i de fall pornografiska skildringar klart gick över gränsen. Det gällde ”framställningar i bild där sexuella motiv kombineras med våldshandlingar eller inslag av sadistiska beteenden, t.ex. avbildningar av sexuella övergrepp. Tortyrscener eller liknande tvångssituationer. I denna typ av bilder skildras regelmässigt den avbildade kvinnan på ett grovt kränkande och mänskligt

²⁶ Holmberg m.fl. s 288

²⁷ Holmqvist m.fl. s 283 f. och prop. 1997/98:43 s 113 f. och 166 f.

²⁸ Prop. 1986/87:151 s 91 f

²⁹ För vidare läsning om forskning och påverkanseffekter se kapitel 4

nedvärderande sätt.”³⁰ Han ansåg även att sådana skildringar påverkar uppväxande pojkar och unga mäns syn på och värderingar av kvinnan.

Första stycket av paragrafen gäller alla skildringar av sexuellt våld eller tvång, det krävs inte att skildringarna är närgångna eller utdragna. När det gäller stillbilder har departementschefen dock anfört att det måste vara våld av någorlunda kvalificerat slag för att de skall kunna falla under straffbestämmelsen. När det gäller förbudet av sexuellt tvång uttalade departementschefen att det skulle omfatta även när den förnedrande eller betvingande situationen är avsedd att hos betraktaren uppfattas som njutbar. Vad det gäller andra skildringar av våld krävs det för straffbarhet att våldet är grovt. Någon precisering av hur grovt våldet skall vara görs inte, men i förarbetena uttalas att det i viss mån skall kunna dras paralleller med tillämpningen av bestämmelsen i 3:6 BrB om grov misshandel,³¹ vilket bör innefatta våld som ger upphov till svårare kroppsskada. För straffbarhet krävs också att våldet är närgånget eller utdraget. Den tidigare lydelsen ”långvarig” byttes ut mot ”utdraget” för att motverka uppfattningen att någon viss tidsgräns krävs. Bestämmelsen omfattar både våld mot människor och djur, och även fall då våldet inte utförs av en människa. För att straffansvar skall följa krävs enligt första stycket att man har uppsåt till att sprida bilden, varje slag av uppsåt är tillräckligt. Med spridning avses att man saluhåller eller på annat sätt tillhandahåller eller visar skildringen, försäljning behöver alltså inte ske. Något krav på att spridningen sker till allmänheten ställs inte utan det är tillräckligt att skildringen görs tillgänglig för ett flertal personer. I första stycket uppställs inte heller något krav på att skildrandet eller spridningen sker i yrkesmässig verksamhet eller annat förvärvssyfte. Det kan finnas omständigheter då gärningen med hänsyn till omständigheterna kan anses som försvarlig. Detta är motiverat av att det kan vara behövligt som ett led i t.ex. nyhetsförmedling och opinionsbildning, undervisning eller vetenskapliga arbeten och sådana som låter sig försvaras av konstnärlig hänsyn.³²

I andra stycket stadgas att även den som av oaktsamhet sprider olaga våldsskildring kan ställas till ansvar, detta för att man inte skall kunna undgå straff om man inte

³⁰ Prop. 1986/87:151 s 102

³¹ Prop. 1984/85:116 s 28

³² Holmberg m.fl. s 292

kontrollerat innehållet i de filmer man hyr ut eller saluför, det krävs dock att spridningen sker i yrkesmässig verksamhet eller i annat förvärvssyfte.

Tredje stycket tar upp undantagen från straffbarhet och det gäller filmer och videogram som statens biografbyrå har godkänt för visning och tekniska upptagningar med samma innehåll som en film eller ett videogram som godkänts av statens biografbyrå.

Fjärde stycket tar upp ansvarsfrihet vid ett förfalskat intyg om att filmen är godkänd. Det krävs dock att man handlat i god tro att intyget var äkta.

3.3.2 Brottsbalken 16:10 c

Paragrafen tar upp förbud att lämna ut en film, ett videogram eller annan teknisk upptagning, om den innefattar ingående skildringar av verklighetstrogen karaktär som återger våld eller hot om våld mot människor eller djur till den som är under 15 år. För ansvar krävs att man handlat uppsåtligt eller av grov oaktsamhet i yrkesmässig verksamhet eller annars i förvärvssyfte. Undantag är filmer som är godkända av statens biografbyrå för visning för någon åldersgrupp under 15 år. Ansvarsfrihet gäller också vid förfalskat intyg av att filmen blivit godkänd.

3.3.3 Barnpornografi 16:10 a

När det gäller barnpornografibrottet skulle det kunna vara en uppsats för sig. Jag tänker här bara nämna några av de förändringar som infördes från den 1 januari 1999. Tidigare fanns det endast ett förbud att sprida barnpornografi. Det fanns ingen definition av vad som ansågs med barn och det fanns ett undantag från straffbarhet om gärningen kunde ses som försvarlig. I och med att den nya lagen trädde i kraft kriminaliserades all befattning med barnpornografi även innehav, en åldersbestämning av begreppet barn togs in i paragrafen som stod i överenskommelse med FN – konventionens barnbegrepp³³ och det infördes också en högre straffskala för grovt barnpornografi-

³³ FN-konventionen- om barnets rättigheter 1989 art. 1 där stadgas att den unge är att anse som barn tills han eller hon är 18 år.

brott.³⁴ Undantag är om gärningen kan ses som försvarlig. Samtidigt infördes en ny paragraf 1:13 YGL som uttryckligen säger att grundlagen inte är tillämplig på barn i pornografisk bild.

3.4 GRANSKNINGSLAGEN

Undantaget från censurförbudet i YGL är filmer eller videogram som visas vid allmän sammankonst eller offentlig tillställning (biografförevisning). De måste enligt 1 § lagen (1990:886) om granskning och kontroll av filmer och videogram vara granskad och godkänd av statens biografbyrå. Enligt 4 § samma lag skall vid bedömningen tas hänsyn till om händelser skildras på ett sådant sätt och i sådant sammanhang att framställningen kan verka förråande. Det skall särskilt beaktas om framställningen innehåller närgångna eller utdragna skildringar av grovt våld mot människor eller djur, skildrar sexuellt våld eller tvång eller skildrar barn i pornografiska sammanhang.

I 5 § tar lagen upp vad som gäller för de olika åldersgrupperna, en film eller videogram får inte godkännas för visning för barn om den kan vålla barn i den aktuella gruppen psykisk skada. De grupper som anges är under sju år, under elva år eller under femton år.

Enligt 10 § är det Biografbyrån som utövar tillsyn över efterlevnaden av lagen samt 16:10 b och 16:10 c brottsbalken när det gäller rörliga bilder och enligt 11 § har biografbyrån rätt att begära tillträde till lokaler och andra utrymmen där filmer och videogram försäljs eller hyrs ut eller visas för konsumenter. Man får även beslagta filmer för kontroll i 24 timmar om man misstänker brott mot 16:10 b BrB. Tiden för beslaget kan dock utsträckas om det föreligger särskilda skäl dock högst i fem dagar. (13 §). Ansvars- och överklagandebestämmelser står att läsa i 19 § ff. Överklagande får ske hos kammarrätten.

Tillsyn och kontroll går i praktiken till så att man inriktar sig på sortimentet hos handlare eller uthyrare som man misstänker handhar olagliga filmer. Det är en praxis

³⁴ SOU 1997:29

som utformats av byrån och JK.³⁵ Idag har marknaden sanerats om man jämför med 1980- och 90-talet och det är av kommersiella skäl snarare än etiska, tror Arrbäck. Det har också lett till att tillslagen är färre idag.

3.5 RADIO- OCH TV-LAG (1996:844)

I radio- och TV –lagen avses samtliga radorättsliga föreskrifter samlas, och den ersatte tidigare lagstiftning på området. Det hänvisas dock till lokalradiolagen (1993:120) som fortfarande är under utredning men den kommer att tas in i samma lagstiftning.

Sverige är bundet av rådets direktiv 89/552/EEG om samordning av vissa bestämmelser om utförandet av sändningsverksamhet för television. Inom Europarådet har beslutats om en europeisk konvention om gränsöverskridande television. TV- konventionen och direktiv 89/552/EEG är i stort likalydande. Radio- och TV lagen tar upp bestämmelser om tillstånd, registrering, reklam och annan annonsering mm. De paragrafer som kan vara av intresse i det här sammanhanget är 6:1 och 6:2 som behandlar sändningarnas innehåll, 9:1 och 9:2 som handlar om granskning och tillsyn och slutligen 10:11 som tar upp straff och avgifter.

6:1 tar upp skyldigheten för den som sänder att se till att programverksamheten som helhet präglas av det demokratiska statsskickets grundidéer och principen om alla människors lika värde och den enskilda människans frihet och värdighet. Den s.k. demokratibestämmelsen tolkas som en skyldighet för programföretagen att vara partiska till förmån för de grundläggande demokratiska värdena.³⁶ 6:2 reglerar sändningens innehåll genom att program med ingående våldsskildringar av verklighetstrogen karaktär eller med pornografiska bilder inte får sändas i televisionen under sådan tid och på sådant sätt att det finns betydande risk för att barn kan se programmen, om det inte av särskilda skäl är försvarligt. Bestämmelsen har utformats med tanke på att skydda minderåriga på sätt som anges i art. 22 i direktiv 89/552/EEG, där man ålägger medlemsstaterna att vidta lämpliga åtgärder för att skydda barn från sånt som allvarligt

³⁵ Telefonsamtal med Generaldirektör Gun Arrbäck i april - 01

³⁶ Eliason, Marianne i Karnov 1998/99 s 3970

skadar den fysiska, mentala eller moraliska utveckling. Den avser framförallt program som innehåller pornografi eller meningslöst våld.

9:1 säger att det är JK som genom granskning i efterhand övervakar om sända program innehåller våldsskildringar eller pornografiska bilder i strid med 6:2. De förelägganden som kan bli beslutade enligt 9:1 grundar sig på bedömningar som ligger nära vad som kan anses utgöra missbruk av yttrandefrihet och har därför ansetts att det bör vara JK som skall besluta om förelägganden och att JK övervakar bestämmelsens efterlevnad. JK kan remittera ett ärende till GN för yttrande. 9:2 tar upp att det för övrigt är GN som övervakar om sända program står i överenskommelse med denna lag och de villkor som för övrigt kan gälla. Om nämnden finner att en sändning står i strid med 6:2 skall de göra en anmälan till JK.

10:11 tar upp straff om någon vid upprepade tillfällen sänder våldsskildringar eller pornografiska bilder i televisionen på tider och på sätt som avses i 6:2. JK får förelägga honom eller henne att inte på nytt sända sådana program på tider och på sådant sätt att det finns en betydande risk för att barn kan se programmen. Föreläggandet får förenas med vite. Någon föreläggandeaktion är inte aktuell om gärningen är straffbar enligt BrB och YGL dvs. olaga våldsskildring eller barnpornografibrott.

GN:s fällande beslut rör till stor del annonsering och sponsring. Till viss del rör de även varningar när brott begås mot *mediets genomslagskraft*³⁷ som är ett tillståndsvillkor. Det innebär att programkanalerna har att ta hänsyn till mediets ”särskilda genomslagskraft när det gäller programmens ämnen och utformning samt tiden för sändningen av programmen.”³⁸ Bestämmelsen tillämpas vid bedömning av våldsskildringar, sexuella framställningar, skildring av drogmissbruk mm. Många av de fällande besluten baseras på att program innehållande våld inte föregåtts av en varning och att de har sänts på tider då särskild varsamhet skall iakttas. De fällande besluten leder till en varning eller böter. Det förekommer att 6:2 varningar utfärdas men enligt handläggare på GN har det inte förekommit att det gjorts en anmälan till JK som har lett till åtal. GN har att

³⁷ Vid årsskiftet 1996/97 ersattes de avtal som marksändande kanaler tidigare haft (där ingick en regel om mediets genomslagskraft) av sändningstillstånd.

³⁸ Tema skrift om mediets genomslagskraft – Ett urval av beslut från jan 1989 till maj 1997, Granskningsnämnden för radio och TV.

³⁹ British Board of Film Classification

övervaka alla kanaler, att det inte förekommer några fällande beslut när det gäller satellitsändningar och kabel TV beror på att det sällan kommer in några anmälningar. Kanal 3 och kanal 5 lyder under engelsk lag och det har hänt att GN anmält program till den brittiska motsvarigheten BBFC.³⁹

4 FORSKNING OCH PÅVERKAN

4.1 PÅVERKANSEFFEKTER AV VÅLDSSKILDRINGAR

1981 lät videogramutredningen göra en sammanställning av den forskning som fanns på området⁴⁰. När det gäller påverkans effekter av våldsskildringar har många olika teorier framförts. En teori som tas upp i sammanställningen går ut på att våldsskildringar skulle kunna ge en s.k. ”triggereffekt”, vilket innebär en omedelbar utlösande effekt, att någon efter att ha sett en våldsskildring begår en våldshandling. En annan teori är att de kan vara av instruktiv karaktär, att man lär sig en teknik eller tillvägagångssätt för begå en våldshandling. På längre sikt befaras även en mönsterbildande effekt, att man tar till sig sättet att hantera situationer och att så småningom blir avtrubbad inför våld och risken att man ser våld som en metod för konfliktlösning är stor. Av flertalet teorier angående påverkans effekter finns det en som inneburit att effekterna skulle vara positiva, att personen genom att se våldsskildringar skulle ”renas” från sin egen aggression, den s.k. ”katarisereffekten.” Sedan den här teorins upphovsman emellertid själv tagit avstånd från den, synes den numera vara allmänt förkastad”.⁴¹

En undersökning som har vunnit stor respekt bland övriga forskare är dr William A. Belsons undersökning som presenteras i boken ”Television, violence and the adolescent boy” (Saxon House 1978, London). Undersökningen är den man har valt att presentera i förarbetena⁴². Den gick ut på att 1565 Londonpojkar i 13 – 16 års åldern under en sexmånaders period fick se en stor mängd våldsskildringar i TV, för att se om det framkallade ett våldsamt och aggressivt beteende hos pojkarna. Hälften av pojkarna begick inte någon allvarlig våldshandling alls under perioden emedan ca 12 % av dem

⁴⁰ SOU 1981:16 Film och TV i barnens värld

⁴¹ SOU 1983:70 s 272

⁴² A a s272

begick 10 eller flera allvarliga våldshandlingar. Detta tillsammans med de bakgrundsfakta som fanns ansågs stödja hypotesen att långtidspåverkan av TV-våld ökar pojkars benägenhet att själva begå allvarliga våldshandlingar. Av undersökningen kunde man utläsa att vissa av våldsskildringarna hade en högre utlösandefaktor;

- det var skildringar av nära personliga förhållanden med inslag av gräl och fysiskt våld,
- program där våldsinslagen saknade betydelse för handlingen
- program med uppiktad handling där våld presenterades på ett realistiskt sätt
- program där våldet såg ut som det utövades i ett gott syfte.

De program som i obetydlig grad påverkade var bl.a. ”science fiction” och tecknade program.⁴³

4.2 SAMBAND MELLAN VÅLDSSKILDRINGAR OCH VÅLDSBETEENDE HOS UNGA

1988 gjorde Peter Gerdman vid BRÅ på uppdrag av våldsskildringsrådet, en genomgång av den befintliga forskningen på samband mellan våldsskildringar och våldsbeteende hos unga. Hans huvudsakliga frågeställningar var:

- Fanns det några direkta effekter mellan våldsskildringar i rörliga bilder och våldsbeteende?
- Fanns det indirekta effekter där våldsbeteende ingår som en del i en orsaksväv, där våldsskildringar i rörliga bilder spelar en roll bland många andra?⁴⁴

Undersökningen bestod av en litteraturgenomgång där han bl.a. tog upp en amerikansk rapport som baserades på den ambitiösa genomgången av forskningen på 60- och 70-talen i USA. Rapporten kom fram till motstridiga resultat och det fanns inget som bekräftade det direkta sambandet mellan våldsskildringar och våldsbeteende. Däremot kunde man se en avtrubbnings effekt gentemot våld, att de som tittade mycket på våldsskildringar inte blev berörda av våld efter en tid. Men det ansågs ändå att bevisen

⁴³ SOU 1983:70 s 273

⁴⁴ SOU 1988:28 s 226

på ett samband mellan fiktivt våld och våldsbeteende var så starka att det var motiverat med åtgärder.

I en brittisk genomgång av i princip samma material några år senare, kom man fram till helt andra slutsatser. Den visade att orsakerna till kriminalitet beror på en stor variation av faktorer där alla överlappar varandra på ett sätt som gör det omöjligt att dra slutsatser om enskilda faktorer.

I en dansk sammanställning av 25 års forskning kommer forskare fram till helt olika slutsatser. En forskare som anser att det inte finns något samband mellan våldsskildringar och våldsbeteende, anser inte heller att media har någon påverkan på ungdomskriminaliteten. En annan dansk undersökning kommer fram till att människor som inte har ett våldsbeteende knappast får det av att se på våldsskildringar. Där tillbakavisas också hypoteser om att det skulle finnas långtidseffekter som skulle innebära någon större acceptans av våld i samhället. Däremot anses det som troligt att vissa och framförallt de yngre ungdomarna får starka skräckupplevelser som kan resultera i dålig sömn, rädsla för att gå ut och att de blir mörkrädda.

Gerdman kommer i sin rapport fram till att det är viktigt att poängtera vissa saker för att nyansera bilden av våldsskildringar bl.a. att de ungdomar som har sociala anpassnings-svårigheter som exempelvis kan vara våldsbrottslighet tenderar att titta på våldsfilmmer mer än genomsnittet. I sina slutsatser kommer han fram till att en viss effekt inte helt kan uteslutas men att problemet med videovåldet har fått en alldeles för stor plats i samhällsdebatten och att det snarare är en kulturpolitisk fråga än en kriminalpolitisk.⁴⁵

4.3 VÅLDSFILMER

Begreppet våldsfilm innefattar en bred genre där filmerna skiljer sig mycket från varandra. Filmerna varierar från vanliga ”actionfilmer” till ”snuff movies” (filmer som skildrar riktiga mord). De flesta av de olika typerna av våldsfilm kan inordnas under två

⁴⁵ A. a. s 229

större huvudrubriker, *actionvåld* och *skräckvåld* som i sin tur delas in i undergrupper.⁴⁶ Några av de grupper som går in under actionvåld är; *actionvåld (mainstream)* som kan ses som en grupp innehållande deckare, polis- och agentfilmer där ensamma hjältar bekämpar brottslighet eller slåss mot främmande makter. En annan kategori är *gängvåld* dit olika mc-filmer och filmer om rivaliserande storstadsgäng hör och där handlar det om actionvåld under kollektiva former genom slagsmålsscener mellan olika gäng. En kategori där statens biografbyrå idag är uppmärksamma är *stridskonst*, filmer med karate och annan asiatisk kampsport. *Hämndvåldsfilmer* tillhör också actionvåldskategorin där våldet koncentreras till övergrepp med påföljande hämnd, de kallas ibland för ”kvinnohämningarfilmer” i Sverige. Inom gruppen skräckfilmsvåld finner man kategorin *Italiensk skräckthriller* som är en specifik italiensk filmtyp där ”en för publiken ansiktslös mördare iklädd svarta handskar och regnrock under utdragna former knivmördar ett antal vackra – ofta nakna eller halvnakna – unga kvinnor, vanligtvis med ett sexualpsykologiskt motiv som drivkraft.”⁴⁷ Både den *italienska skräckthrillern* och dess amerikanska motsvarighet – *huggfilmen* – inbegriper alla de filmer som brukar innehålla de ”engelska termerna splatter-, slasher- och stalkerfilmer: Splatter antyder att något stänker, slash innebär att skära eller hugga och stalker beskriver mördarens smygande närmande av offret”⁴⁸ En kategori som skiljer sig från de andra är *gore*, där handlingstemat är mer löst sammanhållet. Vad som kännetecknar gore är excellerandet av blod, spyor, föruttnelse, inälvor och söndertrasade kroppsdelar skildrade med specialeffekter. Sedan finns det också *zombifilmer* som handlar om levande döda i en eller annan form och *kannibalfilmer* som vanligen utspelar sig i Sydamerika. En kannibalfilm som omdebatterades på 1980 – talet var *Cannibal Holocaust* (1979) där det ryktades om att det var riktiga mord som skildrades (det visade sig inte vara sant). Rykten om filmer där riktiga mord begås s.k. *snuff* filmer florerar från tid till annan. Begreppet snuff har sitt ursprung från en film med titeln ”Snuff” som spelades in 1974, och lanserades med en antydning att aktrisen mördades på riktigt. Det hela var bara ett PR – trick, filmen som från början varit en B-film fick ett nytt slut och marknadsfördes med ”The film that could only be made in South America... where life is CHEAP!” och filmens regissör ringde runt till olika kvinnogrupper och tidningar och meddelade anonymt att filmen innehöll riktiga mord.⁴⁹

⁴⁶ Bolin G Videovåld i Sverige s 55 ff.

⁴⁷ A. a. s 59

⁴⁸ A. a. s 60

⁴⁹ Bolin G s 62, Brottman M s 89 ff. och Williams L Hard core s 191 f

4.3.1 A clockwork orange

En film som väckte stor uppmärksamhet och debatt när den kom ut var Stanley Kubricks filmatisering av Anthony Burgess bok *A clockwork orange*. En studie om våldsskildringar skulle inte vara komplett om inte den filmen togs upp.⁵⁰ När den visades för första gången 1971 väckte den stora rabalder världen över, i USA fick den samma klassificering, X-rated, som porrfilmer (efter ett klipp ändrades det dock till R-rated året därpå) och i England drogs filmen in helt, efter ett år och det var av filmens regissör Kubrick. *Handlingen är en framtidsvision och utspelar sig i ett betonggrått England. Huvudperson Alex och hans kompisgäng ägnar sin tid åt olika våldshandlingar. Det förekommer mycket råa scener bl.a. grov misshandel, en våldtäktsscener och en hel del sex. När Alex blir dömd har han möjlighet att välja ett nytt program som går ut på att rehabiliteras tillbaka till samhället med kontroversiella metoder som går ut på att han tvingas till att se på våld under långa perioder samtidigt som man spelar hans favoritmusik, klassiskt av Beethoven. När han sedan släpps ut "rehabiliterad" blir han fysiskt sjuk vid åsynen eller tanken på våld och han kan inte längre lyssna på sin favoritmusik. Han utsätts för misshandel och andra övergrepp. Han hamnar slutligen tillbaka i "samhällets vård" och hjärntvättas tillbaka.*

Filmens första 15 minuter handlar om Alex och hans kompisars våldsdåd. Därefter hamnar han i fängelse och där utsätts han för en form av terapi som innebär förnedring, misshandel och andra övergrepp. Trots det är det den första delen av filmen som det hänvisades till i debatten. I England gick det t.o.m. så långt att domare kunde hänvisa till filmen vid sina domar, exempelvis uttalade domare Desmond Bailey när han sände en 16-årig till fängelse för att ha misshandlat en yngre pojke, och då varit iförd en vit overall och svart plommonstop (Alex och hans gängs uniform i filmen) – Att vi måste få bort den hemska trenden som har inspirerats av den usla (wretched) filmen. Vi förstår att du varit inspirerad av den hemska filmen, men det betyder inte att du är utan

⁵⁰ Whitehouse, Screen violence s 54 (fritt översatt från engelskan av författaren)

ansvar.⁵¹ Filmen tilltalade flertalet ungdomskulturer i England och andra länder, alla kunde associera till filmens gäng med sina uniformer, droger, sitt speciella språk och musiksmak, olika faktorer som knyter ihop gäng till att just ha en samhörighet. Istället för att ta upp och diskutera det rådande samhällsklimatet i England valde man att fokusera på våldet och ondskan. En del kritiker agerade som att filmen skulle introducerat ondskan i världen. I artiklar i pressen förklarades många av de våldsdåd som förekom, med att förövarna sett ” A clockwork orange”.⁵² I januari 2000 släpptes filmen åter i England, anledningen till att Kubrick drog in den i England har aldrig blivit klarlagd. En del anser att han tröttnade på att bli utpekad som inspirationskälla till många av de våldsdåd som pågick och han och hans familj blev även utsatta för hot. I Sverige visades filmen på biograferna i oklippt version, men debatten här var också stor.

4.3.2 Natural born killers

En annan film som väckte stor debatt när den kom 1994 var Oliver Stones ”*Natural born killers*”. Filmens innehåll enligt statens biografbyrå ” *En studie i våld och våldets roll i dagens mediasamhälle. Filmen följer Mickeys och Mallorys utveckling från barn i en våldsamt och tragisk uppväxtmiljö till massmördare. Samhällets och medias fascination för våld gör mördarparet till hjältar.*”⁵³ Filmen tilläts visas utan klipp på svenska biografer. I en artikel i ” The Oxford American ” våren 1996 som finns återgiven i antologin ”Screen Violence” går författaren och juristen John Grisham till angrepp mot Oliver Stone och filmen. Han tar upp ett fall där ett ungt par har gett sig ut på en mördar- och rånarturné efter att ha sett filmen och tydligen finns det fler fall där filmen lagt grunden till mord som skett. Han anser att det är dags att ställa de ansvariga i Hollywood till svars. En idé är att jämställa filmer med produkter som ger filmmakarna ett produktansvar för skador som uppkommer, han tror också att det bästa sättet att komma till rätta med problemet är att stämna filmmakarna för om de får betala ut ansemliga summor i skadestånd skulle det hjälpa till att få branschen att ta sitt ansvar.⁵⁴

⁵¹ Parsons Screen violence s 182 (fritt översatt från engelskan av mig).

⁵² Det mesta är hämtat från Tony Parsons artikel ” Alex Through the Looking Glass ” i antologin Screen Violence s 179 ff.

⁵³ Statens biografbyrås granskningsprotokoll 940816 gransknings nr 132849

⁵⁴ Grisham ” Natural Bred Killers” Screen Violence s 227 ff.

Oliver Stone bemöter Grishams kritik i en artikel i "La Weekly magazine" 1996 (även den återgiven i antologin "Screen violence"). Han jämför med att det alltid förekommit en häxjakt för att hitta någon att ställa till svarts när det gäller samhällets baksidor. Idag anklagar man författare, fotografer och regissörer istället för byhäxan. Stone anser att man inte kan skylla brott som inträffar på filmer eller andra konstformer. Han menar att man i jakten på en syndabock ignorerar Shakespeare som påminner oss om att konstnärer inte uppfinner "verkligheten" utan endast håller upp en spegel. Han drar paralleller med de gamla grekiska dramerna Oedipus och Medea. Har din far blivit grovt misshandlad? Stäm Oedipus och kalla Hamlet som vittne. Hatar du din mor? Skyll på Medea och Joan Crawford. Han tycker att man kommit fram till ytterligare en amerikansk föreställning om att om du faller offer för ett brott på ett sätt som skildrats på film, stäm regissörer och filmbolag, att domstolsstämningar är lösningen på allt. Han tycker istället man skall se till andra faktorer som ligger bakom och menar att det resonemang Grisham för är skrämmande – Stryp konsten i dess linda så blir världen en bättre plats, att sedan Grisham är en inflytelserik advokat och författare som går ut med att vissa verk inte borde ha fått göras gör inte saken bättre.⁵⁵

4.3.3 Motorsågsmassakern

En film som kanske inte har samma anseende som de andra två men ändå kan vara av intresse är "Motorsågsmassakern" som har blivit något av en symbol för videovåld. *Handlingen är den att några ungdomar beger sig på en utflykt på landsbygden. De får fel på bilen och blir tvungna att övernatta i ett gammalt hus. De ger sig ut i omgångar för att utforska omgivningarna och hamnar då i ett minst sagt bisarrt hus med en ännu bisarrare familj av gamla slaktare. En efter en går de skräckfyllda öden till mötes när de ger sig ut för att leta efter varandra. Morden och stympningarna sker med bl.a. hjälp av en motorsåg och köttkrokar. Endast en av flickorna överlever.*

I förordet till filmen kan man läsa "For them, an idyllic summer afternoon drive became a nightmare" och man gör vissa anspelningar på att filmen skulle vara delvis

⁵⁵ Stone "Don't Sue the Messenger" Screen Violence s 237 ff.

sann.⁵⁶ Klipp ur filmen visades i TV programmet Studio-S och den debatt som följde ledde till att många hyrde och såg filmen innan den totalförbjöds. Statens biografbyrå beslutade, efter inhämtande av yttrande från statens filmgranskningsråd, att filmen inte skulle tillåtas för offentlig visning med hänsyn till de upprepade inslag av våld och sadism.⁵⁷ Filmgranskningsnämnden var enhälliga i sitt beslut och motiverade det med att filmen har i sin helhet en förråande och avhumaniserande karaktär. Importören av filmen besvärade sig över beslutet till filmgranskningsrådet och anförde att filmen förbjödits för att den fått dåligt rykte genom de klipp som visats i TV och att den runt om i världen betraktades som en kultfilm och regissörens debutfilm. I ett yttrande från statens biografbyrå över besvären medger man att filmen har kommit att få en särställning som symbol för videovåld och att man vid behandlingen av filmen haft det i åtanke. De anser dock att man inte kunnat ” finna några avgörande konstnärliga eller andra kvaliteter i filmen som skulle kunnat medföra att filmen, trots dess myckenhet av våld och råhet, skulle ansetts angelägen eller värdefull.”⁵⁸ Succéfilm AB besvärade sig över beslutet men fick även avslag av regeringen.⁵⁹

1994 ansökte Jaguar Film AB om tillstånd för visning av filmen och statens biografbyrå beslutade att släppa igenom filmen efter två klipp. Varav det ena är på 3 sekunder och kortar ned en scen med en blodig, skakande, sprattlande man och det andra är på 47 sekunder innehållande en scen med en kvinna på slaktkrok och motorsågsstyckning av en man.⁶⁰ I en notis som bifogats till ansökan nämns att filmen anses som en klassiker och är en av de få filmer som blivit utvald till New York Museum of Art. Idag framstår filmen som en gång symboliserade ondska och videovåld som en ganska mild våldsskildring om man jämför med andra filmer som finns på marknaden.

⁵⁶ Brottman Offensive Films 1997 s 109

⁵⁷ Statens biografbyrå granskningsbesked 840615

⁵⁸ Yttrande över besvär ... Statens biografbyrå 840807 Dnr 91/84

⁵⁹ Besvär rörande tillstånd att förevisa filmen ”The Texas chainsaw massacre” 840906 Dnr 1884/84

⁶⁰ Statens biografbyrå granskningsbeslut nr 132559

5. RÄTTSTILLÄMPNING

Problemen i rättspraxis har varit många och av olika art när det gäller olaga våldsskildring. För att exemplifiera det presenterar jag här uppgifter från JK och publicerade rättsfall.

Justitiekanslern har varit ensam åklagare vad det gäller tryckfrihets- och yttrandefrihetsbrott sedan YGL trädde ikraft 1992. Genom en lagändring den 1 januari 1999 har han fått rätt att delegera åtal och förundersökning till allmän åklagare. Följden av att JK var ensam åklagare blev att handläggningen av ärenden om olaga våldsskildring och barnpornografibrott tog större delen av JK:s resurser i anspråk.⁶¹ Merparten av det material som JK granskade var våldspornografi eller barnpornografi.

5.1 FISTFUCKING

Under 1992 uppmärksammades videogram med s.k. ”fistfucking”⁶². Ett problem var att en lagakraftvunnen dom från hovrätten hade friat en sådan skildring från straffansvar. Det ledde till att det inte inleddes någon förundersökning i fler av de brottsanmälningarna som gjordes av likartade filmer. JK ansåg att domen inte innebar att alla skildringar med liknande innehåll skulle vara straffria. Yttrande inhämtades från rättsläkare angående de medicinska frågor som fanns angående ”fistfucking” samt yttrande från statens biografbyrå. Ett åtal vid Stockholms tingsrätt i mars 1993 gällde 130 olika videogramtitlar som JK ansåg utgöra olaga våldsskildring. I 25 av dem angav JK att det olagliga ifråga var ”fistfucking”. Tingsrätten fann att de 25 filmerna innehöll våld eller tvång av sexuell karaktär och den tilltalade fälldes för ansvar. Ärendet överklagades till Svea hovrätt som i sin dom i april 1995 anförde angående skildringarna av ”fistfucking” att den typen av sexuellt beteende är ägnat att hos åskådaren inge föreställningen att offret utsätts för sexuellt våld som både är smärtsamt och förnedrande även om det tidvis skall föreställa en lustfylld upplevelse.

⁶¹ Justitiekanslerns beslut Dnr: 706-96-32 Beslut: 1996-02-28

⁶² Begreppet används i pornografiska sammanhang och innebär att en hand eller handen och delar av armen förs in i kvinnans könsorgan eller ändtarm.

Behandlingen kan även orsaka svåra skador. I juli 1995 beslöt Högsta domstolen att prövningstillstånd inte skulle ges. Svea hovrätt fastställde tingsrättens dom.

5.2 DJURSEX

JK tar i sin promemoria upp en annan typ av film s.k. ”djursex”⁶³. Med nuvarande bestämmelser är det svårt att väcka åtal för filmer med djursex. Även om det ofta är kvalificerade former av djursexskildringar som är både detaljrika och utdragna anses de snarare visa kränkning, nedvärdering och ibland en latent tvångssituation än konkretiserat våld. I några fall har filmerna gått över gränsen för det straffbara när det gäller sexuella aktiviteter mellan människor och djur. I en lagakraftvunnen dom, där filmen ”Eels for pleasure 2” dömts för olaga våldsskildring är det snarare frågan om att den kvinnliga aktören är underkastad tvång och psykiskt lidande än direkt våld, när den manliga aktören för upp en ål i hennes slida. När det gäller många andra filmer är de svåra att komma åt om det inte föreligger vålds- eller tvångssituationer. JK har inhämtat sakkunnigutlåtande av veterinärmedicinskexpertis för att ta reda på om det inte skulle vara möjligt att väcka åtal genom att använda reglerna om närgånget och utdraget grovt tvång eller våld. De skildringar som var aktuella innehöll sexuella handlingar mellan kvinna och hanhund, man och hongris samt man och hönsfågel. Det var endast i det sistnämnda fallet som experterna ansåg att det var fråga om grovt våld. Det finns tecken som tyder på att genren inte är marginell i Sverige utan att det finns en lukrativ marknad framförallt på postorderexport.⁶⁴

5.3 SKRÄDDARSYDDA VIDEOGRAM

En annan typ av film som också vållat problem i rättstillämpningen är s.k. ”skräddarsydda” videogram. Det är filmer som är hopklippta från flera olika filmer efter beställarens individuella önskemål. Eftersom det inte är fråga om spridning av en och samma film, till en vid och obestämd krets, är det frågan om den typen av film kan

⁶³ Sexuella handlingar mellan djur och människa.

⁶⁴ Promemoria från JK s 6

anses vara spridd till allmänheten i den mening som avses i 1:10 YGL. Andra problem som uppstår vid bedömning av den typen av film är vem som är ansvarig för innehållet, konfiskering, preskription och verkan av att en viss scen tidigare varit föremål för rättslig prövning. JK uttalar sig om att det ”vållar större svårigheter i den praktiska rättstillämpningen än vad som betingas av syftet att upprätthålla ett meningsfullt och effektivt konstitutionellt skydd för friheten att begagna videoteknik för att sprida budskap av skilda slag till allmänheten”⁶⁵.

Ett annat stort problem vid rättstillämpningen är att det sällan finns uppgifter om ursprung på de filmer som förekommer i utredningarna. Detta leder till att det är svårt att avgöra när preskription inträder. Upplagebegreppet enligt TF vållar också problem vid tillämpningen eftersom om filmerna skiljer sig något åt är det frågan om två olika upplagor. Det innebär att även om preskription inträtt för den första upplagan kan åtal väckas för den andra. Man exemplifierar i promemorian genom att ta upp vad som framkommit i en utredning angående olaga våldsskildring; ett större företag som ägnar sig åt uthyrning av pornografiska filmer har regelmässigt importerat paket innehållande tio olika filmer från ett väletablerat företag. Vid köp av exempelvis tre sådana paket ansvarar importören endast för de upplagorna. Skulle en annan importör ta in samma titlar anser JK att det enligt YGL torde bli fråga om nya upplagor.⁶⁶

I en skrivelsen till regeringen tar JK upp problemet med preskriptionstiden. Där föreslås att man skall införa en presumptionsregel när det gäller tidpunkten för utgivning när ursprungsuppgifter saknas. Praktiskt skulle det förenkla handläggningen eftersom det kan vara svårt att bemöta invändningar om preskription när det endast är den misstänktes egna uppgifter man har att tillgå. JK anser att det är otillfredsställande att behöva godta preskriptionsinvändningar av det skälet att skyldigheten att ange ursprungsuppgifter inte fullgjorts. Han föreslår en ändring som skulle innebära att tiden för åtalspreskription börjar löpa från tiden då filmen anträffas om inget framkommer som tyder på att filmen har lämnats ut för spridning tidigare. Det skulle gälla framställningar av filmer som saknar föreskrivna ursprungsuppgifter.⁶⁷

⁶⁵ Promemoria JK s 9

⁶⁶ JK Beslut: 1997 – 05 – 20 Dnr: 1431 – 97 – 32 s 4

⁶⁷ JK Beslut 1998 – 08 – 25 Dnr: 1431 – 97 – 32 s 1

5.4 RÄTTSFALL

De rättsfall som finns publicerade berör vålds- och barnpornografi. De skiljer sig åt genom att de tar upp olika aspekter och sakfrågor därför har jag valt att redovisa dem utförligt.

5.4.1 RH 2000:97

Den åtalade Ingvar N hade under tiden nov.–92 – juni –94 samt under tiden jan. – april –97, yrkesmässigt till allmänheten spridit videogram innehållande skildringar av sexuellt våld eller tvång samt närgånget och utdraget grovt våld mot människor och djur. Filmerna har utbudits till försäljning genom utskick av kataloger och sedan har Ingvar N tagit emot beställningar. Ingvar N har framställt videogrammen genom kopiering vilket har inneburit att han varit skyldig att utse utgivare och eftersom någon sådan inte har utsetts är Ingvar N därmed ansvarig för innehållet i videogrammen.

Vid Malmö tingsrätt framkom följande; Ingvar N började sin verksamhet med att skicka ut kataloger med bl.a. material som han hade kopierat ur andra kataloger. Han köpte in videofilm från Sverige och Danmark. Det förekom också en viss bytesverksamhet. Han kopierade därefter filmerna och annonserade i kvällspressen. Fram till juni –94 skickade han ut kataloger i någon form till mellan 4 000 och 4 500 personer. Så småningom blev verksamheten till en heltidssysselsättning och vid ingripandet i juni 1994 hade han sammanlagt 20 videoapparater som han använde till kopiering. Enligt hans egen bedömning rörde det sig om våldspornografi på ca 10-15% av filmerna eller på mellan 500 – 700 kassetter . Filmerna som ledde till åtal 1997 innehöll mindre våld än de tidigare. De åtalade framställningarna omfattade 146 videogram och den sammanfattade speltiden i de åtalade delarna utgjorde 90 timmar samt ett dubblettmaterial om 169 videogram på 137 timmar.

Videogrammen innehöll varierande arter och grader av våldsutövning på människor där de lindrigaste bestod av slag med handflata mot mindre känsliga delar av kroppen. Av de grövre fallen uppger rätten bl.a. våld genom bruk av olika föremål. Det varierar mellan spön, käppar och piskor jämte klämmor och klädnypor som sätts fast på bröst och könsorgan, ofta tillsammans med tyngder. Det förekommer även att människor hängs upp i konstlade ställningar som innebär påfrestningar. En del skildringar innehåller en kombination av de båda och har framstått som så svårartade att de närmast sig de mest allvarliga former av våld som förevisats. Det förekommer även våldssekvenser med intensiva och utdragna övergrepp innehållande slag med olika föremål så att märken

uppstår, penetrering av bröst och könsorgan med nålar, bränning med ljuslågor och droppande av stearin på bröst och könsorgan, på både kvinnor och män. Det grövre våldet har varit att stearin som droppats på kroppen har antänts, elchocker utdelats och att kroppsdelar bränts med cigarettglöd eller metallföremål. Skildringarna har inte ens gjort anspråk på att skildra något fiktivt händelseförlopp utan återger endast misshandel som stundtals är så grov att den är att se som utdragen tortyr. Våldet har genomgående förekommit i sexuella situationer.

När det gäller det tvång som har skildrats så har det varit av sexuell karaktär och bestått av att nakna eller halvnakna personer hängts upp eller fjätrats i olika anordningar och samtidigt utsatts för sexuella handlingar. De handlingar som har förekommit är varierande från olika beröringar till att främmande föremål har förts upp i könsorganet eller analöppningen. Det förekommer också att personer tvingas underkasta sig ytterst kränkande behandlingar så som att någon urinerar på dem, att de tvingas äta avföring och dricka urin. I ett fall förs möss in i slidan på en kvinna genom ett genomskinligt plaströr. Reaktionerna på de utsatta personerna är varierande allt ifrån ingen reaktion alls till motvilja och rädsla. Det är också vanligt att kvinnors reaktion förändras så att de efter en stund verkar känna sexuell njutning av att utsättas för tvånget. Tingsrätten anser att trots att tvånget många gånger spelat en underordnad roll till våldet så är det i flertalet situationer ett inslag av en så tydlig förnedring eller annan kränkande behandling att man måste dra slutsatsen att det som sker gör det mot den utsattes vilja och därmed innefattas av straffstadgandet om olaga våldsskildring.

Ingvar N dömdes av tingsrätten till fängelse. Ingvar N överklagade domen och yrkade att hovrätten i vart fall skulle ändra påföljden till icke frihetsberövande. JK bestred ändringen

I hovrättens domskäl kan man läsa att omfattningen av verksamheten varit betydande. Några exakta försäljningssummor saknas och utredningen visar att tiden mellan dec-93 – juni -94 har Ingvar N haft inkomster från verksamheten på 289 200 kr. Angående filmernas innehåll anför hovrätten samma som tingsrätten men man tar också upp att skildringarna framstår som autentiska och i många av filmerna är våldet så kraftigt och utdraget att de utsatta personerna rimligen måste fått skador och men för en lång tid efter inspelningen. Hovrätten bedömer också att det finns en klar risk för att skildringar av detta slag ger negativa återverkningar på framförallt ungdomars syn på sexualitet. Ett argument som ibland framhållits i rättspraxis som en förmildrande omständighet är att det är vuxna personer som får förutsättas delta frivilligt men här menar hovrätten att graden av frivillighet kan ifrågasättas och att det våld som utövas i vissa av filmerna går långt över gränsen för att den som utövar det kan bli befriad från ansvar genom samtycke. Våldet är alltså brottsligt.

Den intressanta aspekten i föregående fall är hovrättens resonemang att det inte är fiktivt våld som skildras. Man utgår ifrån att övergreppen sker i verkligheten eftersom de är autentiska.

5.4.2 RH 1998:22

Den åtalade Agne R har under tidsperioden hösten –94 och februari –96 spridit filmer till allmänheten innehållande barn i pornografisk bild samt skildringar med sexuellt våld eller tvång. Agne R bestred åtalet. Agne R uppger i tingsrätten att han arbetade inom tullen och ville ha en extra inkomst och startade försäljning av porrfilmer per postorder. Han köpte in filmer som han kallade ”normala porrfilmer” med unga tjejer, men inte någon barnporr. Åtalet gällde spridning av en sju minuter lång barnpornografisk film och olaga våldsskildring i tre olika filmer, som avsåg tre sekvenser, fem – sju minuter långa. Tingsrätten angav i sina domskäl att; film 1 skildrar en man som tvingar sig på en kvinna, efter en stund verkar kvinnan vara med på det som händer, inledningsvis visas en tvångssituation. I film 2 våldtas en kvinna av två män, kvinnan spjärnar först emot och sedan förefaller det som att hon går med på att ha sex med de båda männen, efteråt blir hon nedstämd. Scenerna anser man visar en våldssituation. Även i film 3 tvingar en man sig på en kvinna som först gör motstånd och protesterar högljutt men sedan faller till föga. Även här anser rätten att en tvångssituation visas.

När det gäller den barnpornografiska skildringen gäller det en filmupptagning av flickor i 10-12 års åldern. Barnen är filmade på en badplats och är mestadels nakna, filmen skiljer sig inte mot vad som skulle kunna vara en typisk semesterfilm i sina huvuddelar. Den åtalade sekvensen gäller slutet då den som håller i kameran maniskt ägnar sig åt att zooma in de nakna flickornas underliv och könsorgan, och man anser därmed att filmen får en klart pornografisk inriktning. Agne R sålde 641 videogram med olagligt innehåll. Tingsrätten dömde till fängelse vilket Agne R överklagade. Åklagaren bestred ändringen. Hovrätten anser att när det gäller barnpornografibrottet är det inte av avancerat slag eftersom filmen inte skildrar sexuella övergrepp på barn utan det är endast kameravinkeln som skiljer filmen från en straffri film på nakna barn. Man anser att sekvenserna som är bedömda såsom olaga våldsskildring återger våld eller tvång som inte är av särskilt långtgående slag. Men eftersom Agne R i yrkesmässig verksamhet spridit ca 600 exemplar är straffvärdet fängelse.

I ovanstående fall är det resonemanget om våldets grovhet som är det intressanta, likaså diskussionen om att det inte skildras något övergrepp i barnpornografin. Här skulle man

kunna skönja en gräns för det straffbara området eftersom domen tyder på att Agne R precis har överskridit gränsen.

5.4.3 RH 1996:87

Den åtalade Magnus L hade under tiden 1992 fram till december –93 uppsåtligt spritt ett stort antal videogram innehållande barnpornografi och skildringar av sexuellt våld eller tvång. Filmerna var framställda av någon som saknade hemvist i landet och uppgift om utgivare saknades. JK gjorde därmed gällande att Magnus L som spridare av filmerna var ansvarig för innehållet. Magnus L bestred ansvar och menade att det inte skett någon spridning i brottsbalkens mening. Han ansåg att det inte heller var fråga om barn i brottsbalkens mening i flera av filmerna, vidare ansåg han att det inte var fråga om sådant våld eller tvång som förutsätts för ansvar enligt 16:10 b BrB. Magnus L fälldes för brott när det gällde flertalet filmer och dömdes till tre månaders fängelse vid Norrköpings tingsrätt. Magnus L yrkade i hovrätten att åtalet skulle ogillas eller i andra hand att hovrätten skulle ändra till en icke frihetsberövande dom. JK yrkade straffskärpning

I domskälen anförde hovrätten bl.a. följande. I målet uppkommer en del frågor av mer generell karaktär, en av dem är om Magnus L gjort sig skyldig till spridning enligt brottsbalkens mening. Om så är fallet är det av intresse att fastställa hur länge och i vilken omfattning de pågått. En annan central fråga är innebörden av begreppet barn och vad som avses med sexuellt våld eller tvång i brottet olaga våldsskildring. Med hjälp av vittnesmål finner hovrätten att det är utrett att Magnus L har annonserat vid fler än de två tillfällen han själv har uppgett. Annonsernas innehåll har varit utformat så att de dragit till sig svar från personer med intresse för barnpornografi och syftet med annonserna har varit att få till stånd en bytes- eller låneverksamhet av den typ av filmer som målet gäller. Hovrätten finner att Magnus L har hållit de filmer som är aktuella i målet tillgängliga för var och en som ville kontakta honom, dvs. allmänheten. Filmer har skickats till åtminstone ett tiotal personer och Magnus L måste ha insett att de skulle kunna komma att skickas vidare. Spridning i brottsbalkens mening har därmed skett.

Brottsbalkens 16:10 a definierade inte begreppet barn (efter lagändringen 1999 görs det) i den tidigare lagstiftningen och av förarbetena framgår att begreppet avser unga människor vars könsmodningsprocess inte är avslutad. I övrigt har lagstiftaren överlåtit till domstolarna att göra den närmare bedömningen.⁶⁸ Hovrätten har i sitt generella resonemang ansett att man skall ta hänsyn till att Sverige har anslutit sig till FN-konventionen om barnets rättigheter. Genom art. 34 har man åtagit sig att vidta lämpliga åtgärder för att förhindra att

⁶⁸ Prop. 1978/79:179 s 9

barn utnyttjas i pornografiskt material⁶⁹ och art. 1 anger att varje människa under 18 år är att anse som barn. Man anser att i de fall där könsmognadsprocessen är avslutad och det är uppenbart att den unge är under 18 år skall han anses som barn i lagrummets mening. I Magnus L:s fall har samtliga filmer spridits av just den anledningen att de innehåller pornografiskt material med unga personer. I något av de brev som åklagaren har åberopat har Magnus L särskilt påpekat att det rör sig om förbjudna filmer. Därför anser hovrätten att det inte råder någon tvekan vad det gäller Magnus L:s uppsåt.

Avslutningsvis förs ett resonemang kring sexuellt våld eller tvång. I fallet har åklagaren hävdatt att skildringar av vaginala eller anala samlag mellan en vuxen man och ett barn alltid är att anse som sexuellt våld eller tvång i den mening som avses i 16:10 b BrB. Likaså indikerar uttalanden från sakkunniga att samlag mellan barn och vuxna alltid utgör ett fysiskt våld. I och med att barnet ofta är i en beroende ställning och dess bristande psykiska mognad gör att det också föreligger psykiskt våld och tvång. Hovrätten anser att brottsbalkens lagrum endast är tillämplig på filmer som återger ett sexuellt våld eller tvång medan andra pornografiska filmer faller utanför. Ett mer direkt skydd mot att barn utnyttjas i filmer finner man i bestämmelsen om barnpornografibrott där all spridning av pornografiska bilder med barn är kriminaliserat, även när de inte innehåller våld eller tvång. För att barnpornografiska filmer även skall dömas för olaga våldsskildring krävs således att det tillkommer ett iakttagbart våld eller tvång. Att det generellt antas att barn inte deltar frivilligt i sexuella handlingar och att mindre fysiskt utvecklade barn tar fysisk skada anser hovrätten inte är tillräckligt för att betrakta skildringen av ett samlag mellan en vuxen och ett barn såsom olaga våldsskildring. Där det däremot framgår av barnets reaktioner att övergreppet medför smärta eller där det framgår att barnet är drogat, bundet eller förmås delta trots motvilja och avsky råder det inte någon tvekan om att filmen inte bara innefattar barnpornografibrott utan även olaga våldsskildring.

Angående filmerna i Magnus L:s fall så innehåller ett flertal skildringar av unga pojkar och flickor som frivilligt genomför samlag med vuxna män. Ibland deltar de aktivt och ibland förhåller de sig passiva. Något synligt våld eller tvång förekommer inte och syftet är inte att skildra det. Penetrationen på filmen återges inte på ett sådant sätt att den skulle vara smärtfylld vilket skulle kunna bero på kameravinklar, att bedövningsmedel har använts eller att barnet inte känner någon smärta p.g.a. tidigare övergrepp. Hovrätten anser att dessa filmer inte utgör olaga våldsskildring. Däremot utgör skildringar av samlag mellan vuxen och barn ett försvårande moment angående barnpornografibrottet. I de filmer som innehåller både barnpornografibrott och olaga våldsskildring konstaterar hovrätten att ”flera av dem återger mycket obehagliga vålds- och tvångsscener. I några av dem är barnet mycket litet och penetrationsförsöken utdragna i tiden (i någon film närmare 40 minuter). Barnets kvidande återges.” Det förekommer även att barnet är bundet och utsetts för olika

⁶⁹ FN-konventionen om barnets rättigheter 1989

kränkande övergrepp, droppande av stearin mot en flickas könsorgan med synbar återgiven smärta och även scener då nålar sticks i en flickas könsorgan. Scener som anses ha betydelse för gärningens straffvärde.

I detta fallet har rätten haft att ta ställning till fler generella frågor bl.a. innebörden av spridningsrekvisitet i brottsbalken, innebörden av begreppet barn och vad som avses med sexuellt våld eller tvång i brottet olaga våldsskildring. Det har även förts ett resonemang om skillnader när det gäller brotten olaga våldsskildring och barnpornografi.

5.4.4 HD Lnr: 1993C135

I detta fall rörde det sig om Mats Y som vid Stockholms TR ansökte om att få ta del av allmän handling i ett brottmål där tre personer åtalades för olaga våldsskildring. Handlingen bestod av beslagtagna videofilmer som JK yrkat skulle konfiskeras enligt 5:6 YGL. Tingsrätten avslog den 18/6 begäran med hänvisning till sekretesslagen, där en förändring trätt i kraft den 3/6, som innebar att sekretess gäller i mål om ansvar för barnpornografibrott eller olaga våldsskildring eller för motsvarande tryckfrihetsbrott om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan fara för att den sprids vidare i strid med brottsbalken, tryckfrihetsförordningen eller yttrandefrihetsgrundlagen.

Svea Hovrätt gjorde samma bedömning som TR och på förslag av fördraganden lämnade HD besvären utan bifall.

Detta skiljer sig från de andra rättsfallen eftersom det rör sig om en förfrågan att få ut offentliga handlingar. Debatten som pågick i media vid tiden var häftig pga. reglerna om offentliga handlingar gjorde det möjligt för bl.a. pedofiler att begära rättegångsmaterial.

5.5 BESLUT AV JK

En del av de anmälningar som kommer in leder aldrig till åtal och de beslut JK fattat exemplifierar bredden på det område som lagstiftningen gäller.

5.5.1 Dnr: 163-93-32

Beslut: 1993-05-18

Beslutet gällde en anmälan till kabelnämnden angående en sändning i kanalen Filmmax av filmen "Les Grandes Juisseuses" som innehållit en våldtäktsscen som inte hade passerat filmcensuren. Anmälan överlämnades till JK.

Programmet utgick från Stockholm och enligt Patent- och registreringsverket är Mats S ansvarig utgivare för filmkanalen Filmmax.

Enligt Statens biografbyrå godkändes filmen 1979 efter ett klipp på ca 4 minuter som innehöll en våldtäktsscen.

En förundersökning inleddes och JK kom fram till att den nämnda våldtäktsscenen utgjorde olaga våldsskildring. Vid förhör under förundersökningen har den ansvarige utgivaren redogjort för de principer som gäller programutbudet och han har uppgett att filmen av förbiseende har kommit att sändas i strid mot företagets policy.

Eftersom något väsentligt allmänt eller enskilt intresse ej tycks åsidosättas och då brottet inte skulle innebära annan påföljd än böter meddelade JK åtalsunderlåtelse med stöd av 20:7 första stycket, första punkten RB.

5.5.2 Dnr:3816-93-32

Beslut: 1994-05-03

Statens Biografbyrå anmälde den ansvarige utgivaren för filmen "Sökarna" Lennart W, AB Svensk Filmindustri (SF), för olaga våldsskildring. Biografbyrån uppger i sin anmälan att filmen granskades och godkändes för biografvisning efter tre klipp om sammanlagt 4 minuter. Filmen fick en 15 års gräns. SF överklagade beslutet till kammarrätten i Stockholm som dock stod fast vid byråns beslut. Filmen distribuerades sedan till biograferna i den godkända versionen. När sedan filmen kom ut i videoversion var klippen återinsatta och på omslaget kunde man läsa att det var den "ocensurerade" versionen. Lennart W uttalade sig i pressen om att han uttryckligen tog på sig ansvaret eftersom han ansåg att det var en viktig principfråga när det gällde förhållningssättet till filmcensuren i dess nuvarande form. Därmed stod det klart att filmen distribuerats och att det fanns en ansvarig person som medvetet skött detta. Biograf-byråns ville ha JK:s bedömning om det var fråga om olaga våldsskildring och åtalbart, vilket de ansåg eller om det ansågs ligga i det "gränsland" som finns mellan granskningslagen och brottsbalken?

I propositionen till granskningslagen ⁷⁰ uttalade departementschefen i den allmänna motiveringen beträffande skillnad mellan prövning enligt granskningslagen och enligt brottsbalken att censurgrunden "förråande" i stort överensstämmer med området för kriminalisering. Skillnaden är bl.a. att bedömningen som biografbyråns gör sker under andra premisser än när domstol har att pröva om brott har begåtts. Censuren skall i första hand arbeta för att förebygga skador hos åskådarna och där bör det finnas utrymme att ingripa innan skildringen otvetydigt har passerat gränsen för det brottsliga. En annan skillnad är att brottbeskrivningen gäller skilda bilder eller sekvenser av bilder emedan censuren kanske inte kan urskilja enskilda bilder utan att filmen som helhet som är att anse som förråande. Vid sin granskning har JK haft att beakta den s.k. instruktionen i 1:5 YGL som har följande lydelse: Den som skall döma över missbruk av yttrandefriheten eller på annat sätt vaka över att denna grundlag efterlevs bör betänka att yttrandefriheten är en grundval för ett fritt samhällsskick. Han bör alltid uppmärksamma syftet mera än framställningssättet. Om han är tveksam bör han hellre fria än fälla.

Med beaktande av vad departementschefen anfört och den s.k. instruktionen ansåg inte JK att det kunde förväntas bli en fällande dom och därmed vidtogs ingen ytterligare åtgärd.

⁷⁰ Prop. 1989/90:70 s 52

5.5.3 Dnr:2415-96-32

Beslut: 1997-01-13

Beslutet rör ett antal videogram som anmälts av Stefan F som innehållande olaga våldsskildring. Filmerna det rör sig om är ” Candyman – Farewell to the Flesh” och ”Ondskans bödel” utgivna av AB svensk Filmindustri och ansvarig utgivare Lennart W. Anmälan rör också filmen ” Day of the Dead” utgiven av ODOX BF AB och ansvarig utgivare Michael B.

JK har inhämtat yttrande från statens biografbyrå angående filmerna och när det gäller de första två är de inte granskade och godkända enligt granskningslagen och att en sådan granskning skulle inte heller leda till något större ingrepp från biografbyråns sida. Man poängterar att granskningslagen ger utrymme för ingripande innan skildringen passerat gränsen för det brottsliga. När det gäller den sista filmen bedömdes den innehålla olaga våldsskildring 1991 av Sjuhäradsbygdens tingsrätt⁷¹. Statens biografbyrå anförde att det inte är säkert att en domstol skulle döma likadant som 1991 samt att den kan anses ligga på gränsen för vad som betecknas som olaga våldsskildring. Man tar också upp att kriminaliseringen av vissa våldsskildringar har motiverats av den skadeverkan de kan ha. Filmen det rör sig om innehåller upprepade skildringar av våld mot människor men de är så pass överdrivna och groteska att de ter sig som karikatyrer och är orealistiska. Man framhåller också att liknande skildringar är tillgängliga för i princip envar i form av TV-program. JK:s uppfattning är att bedömningen av vad som kan anses vara icke försvarbara närgångna eller utdragna skildringar av grovt våld, kan variera över tiden. Även i detta beslut poängteras instruktionen i 1:5 YGL om han är tveksam bör han hellre fria än fälla. Ingen vidare åtgärd vidtas mot någon av filmerna.

5.6 RÄTTSFALL I REGERINGSRÄTTEN

När Statens biografbyrå vidtar någon åtgärd vid förhandsgranskning av film för offentlig visning har filmbolagen en möjlighet att överklaga beslutet. Överklagandet sker då till Kammarrätten som prövar fallet, det beslutet kan i sedvanlig ordning överklagas till Regeringsrätten.

⁷¹ Sjuhäradsbygdens tingsrätts dom den 30 december 1991, DB 445

5.6.1 RÅ 1996 ref 4

Överklagandet gällde två klipp om 100 sekunder i filmen "Casino". Klippen visar hur en mans huvud nästan krossas i ett skruvståd och det andra klippet visar en detaljerad dödsmisshandel där en grupp män slår två män blodiga med baseballträn. Kammarrätten ansåg att sekvenserna helt klart motsvarar definitionen "närgånget och utdraget grovt våld." Klippen som motsvarar en och en halv minut ansågs inte ha en tillräcklig motivering i berättelsens sammanhang.

Regeringsrätten för ett resonemang om svårigheterna att uttolka lagens rekvisit att framställningen skall kunna verka förråande. Man tar upp svårigheterna med att finna vägledning i beteendevetenskapliga undersökningar om effekter av våldsskildringar. Forskningen har endast gett antydningar till svar på olika delproblem i sammanhanget. Vidare att man vid bedömningen bör ta hänsyn till hur skildringen kan antas ha förråande effekt på den publik som skall se den. Hänsyn skall också tas till sättet och sammanhanget där skildringen ingår. RR anser som KR att sekvenserna skildrar "synnerligen grovt våld mot människa" och "våldsutövning under stor grymhet". Sekvenserna kan verka förråande på framförallt yngre personer i publiken. Man ser inget skäl att tillåta den pga. att filmens syfte eller helhetsverkan skulle förringas av att sekvenserna klipps bort. RR fastställer KR:s dom.

5.6.2 RÅ 1994 ref 48

Statens Biografbyrå beslutade att filmen "Schindler's List" skulle få en 15 årsgräns vid visning på svenska biografer. Beslutet överklagades av bolaget (United International Pictures AB). Bolaget yrkade att filmen skulle få en 11 årsgräns eftersom det är en skakande sann berättelse som alla från 13 år borde få se, framförallt som en historiektion. Det skulle motiveras med att filmen motverkar främlingsfientlighet, idén om etnisk utrotning och påståenden som förnekar att förintelsen har ägt rum.

Bolaget anför att eftersom åldersgränsen 15 år är absolut kan inte Statens biografbyrå låta yngre personer se filmen i vuxens sällskap. Åldersgränsen 11 år ger däremot en vuxen möjlighet att ta med barn från 7 år, där tillåts den vuxne att använda sitt eget omdöme. Bolaget har svårt att tänka sig att någon skulle ta med barn under 13 år och om filmen skulle tillåtas från 11 år ämnar bolaget att som konsumentupplysning skriva i annonser och på affischer att filmen innehåller starka scener som inte är lämpliga för barn under 13 år.

Filmen är till stor del filmad i svartvitt vilket gör att den har en dokumentär karaktär och den innehåller ” ett stort antal scener med grovt våld, bl.a. närgångna avrättningar, hot om våld, skräck och förnedring av människor. Barn skiljs brutalt från sina föräldrar, människor ligger döda i gropar osv.” Statens biografbyrå har inte några invändningar mot skolvisningar eftersom det betyder att filmen sätts in i sitt sammanhang.

Kammarrätten fann liksom biografbyrån att filmen pga. dess myckenhet av våld kan förorsaka barn psykisk skada om de ser filmen utan förberedelser, förklaringar och möjlighet till bearbetning. KR avslår överklagandet.

Regeringsrätten inhämtade yttrande från Socialstyrelsen i frågan om filmen kunde vålla barn under 15 år psykisk skada. Där man uttalar att många scener i filmen är skrämmande, grymma och uppskakande vilket gör att filmen är för skrämmande och provocerande för 11-åringar, även i föräldrars sällskap. 13-åringar däremot har stabilitet, förmåga att bearbeta och tåla en film av typen ”Shindler´s List” men nuvarande lagstiftning medger inte någon åldersgräns mellan 11 och 15 år. Filmbolagets överklagande avslås.

6. AVSLUTANDE DISKUSSION

När det gäller filmer och andra konstformer, oavsett genre, så är det värderingar som avgör vad som kan tyckas värdefullt eller vad som väcker anstöt. I ett demokratiskt samhälle måste det finnas utrymme för olika smakriktningar, men någonstans anser samhället att det går en gräns för vad som kan tillåtas och den går vid olaga våldsskildring.

Ett av de grundläggande problemen är att gränsen inte är fastslagen på ett klart och entydigt sätt. Frågan är om det går att göra? Man har i förarbetena medvetet undvikit att göra för detaljerade uttalanden om vad som skall utgöra olaga våldsskildring det har till viss del överlämnats till rättstillämpningen. Därför att det handlar om värderingar som kan skifta från tid till annan. Historiskt sett har människan alltid fascinerats av att beskåda våld till exempel gladiatorspel och offentliga avrättningar, samtidigt har samhället förfasat sig när det kommit nya okända former av uttrycksätt. Ett exempel som tas upp i arbetet är filmen *Motorsågsmassakern* som när den först visades för över 20 år sedan väckte starka reaktioner och totalförbjöds av den svenska filmcensuren. Idag har samma film exklusive ett par klipp, tillåtits, fått kultstatus och anses av många som en av de bästa i sin genre. Anledningarna till att reaktionerna förändras så pass

radikalt över tid kan vara många. När videomarknaden gjorde sitt intåg hade vi haft ett begränsat utbud av två TV-kanaler och idag har vi ett näst intill obegränsat utbud via TV, video och Internet, vilket leder till ett enormt informationsflöde och tillvänjning av våld och andra företeelser.

Ett annat stort problem är att lagstiftningen skall gälla ett stort och brett fält av medier. Ser man till vad som hos gemene man kan uppfattas som våldsskildringar som passerar gränsen för det tillåtna och jämför med de rättsfall som finns på området, tycks det inte handla om samma sak. Filmer som har varit upp för rättslig prövning är av en annan kaliber än vad flertalet av oss någonsin kommer i kontakt med. Det är oftast fråga om sexuellt våld eller tvång och det som många gånger skildras är regelrätta brott, som har blivit dokumenterade. I RH 2000:97 för hovrätten över Skåne och Blekinge ett resonemang om att det i (vålds-) pornografiska sammanhang oftast argumenteras att det är vuxna människor som ställer upp på frivillig basis i filmerna även om det kan vara oklart vilken grad av frivillighet som gäller. Man anser dock att en del av våldet som utövas i de aktuella filmerna går långt utöver den gräns där samtycke kan befria den som utövar våldet från ansvar. Våldet är alltså brottsligt och den dömda har utnyttjat och tjänat pengar på att straffbart våld har utövats och spridning av den typen av filmer utgör en förutsättning för att sådana filmer skall spelas in. En intressant tankegång eftersom det skulle kunna innebära att man inte bara gör sig skyldig till spridning av olaga våldsskildring utan även till anstiftan av brott genom att uppmuntra till grova våldshandlingar.

När man betänker att de filmer som av rättsväsendet döms som olaga våldsskildringar är filmer där riktiga övergrepp begås, både vad det gäller barnpornografen och grova våldsporrfilmer, kan det vara svårt att i samma kategori klassa våldsfilmerna där de våldsinslag som skildras förhoppningsvis är fiktiva. I exempelvis filmen "Natural born killers" där man under filmens gång mördar minst 52 människor är det ingen som kommer till skada (ett antagande från mig) men våldet i filmen är ändå väldigt realistiskt återgivet. Statens biografbyrå tillät dock filmen utan några klipp, med 15 års åldersgräns.

Den obligatoriska förhandsgranskningen av film som skall visas offentligt (biografilm) har varit ett omdebatterat ämne under årtionden. Man har kommit med förslag om att

avskaffa vuxencensuren. Men så långt har inte lagstiftaren velat gå. Man har ansett att se film på bio ger en stark känsloupplevelse och att just därför behövs censuren. Man har likväl inte velat gå så långt som till förhandsgranskning av videogram. Motiven till att vi har en censur har genom decennier varit i princip densamma, att skydda barn och den unga generationen från skadeverkningar av filmer som kan verka förråande. Med tanke på att censur är ett väldigt stort ingrepp i de demokratiska rättigheterna är det frågan om det idag kan anses motiverat? Motiven har som sagts varit att skydda barn och unga, men frågan är om det är det man gör genom censur? Det kan snarare vara tvärtom eftersom censuren idag inte är lika ”hård” som tidigare och filmer som är granskade och godkända är undantagna från brottsbalkens bestämmelse om olaga våldsskildring, vilket innebär att de aldrig kan bli rättsligt prövade. Det i sin tur leder till att det är fritt fram för videomarknaden och framförallt TV vilket i sin tur ökar tillgängligheten för barn och ungdomar. Frågan är om det inte vore bättre att slopa vuxencensuren för biograferna eftersom biobesök kräver en aktiv handling, man måste gå dit. Från en som är under 15 års perspektiv kostar biljetten dessutom relativt mycket och slutligen kan man också bli vägrad inträde att komma in om man är för ung. Där finns en sorts social skyddsmekanism som även om den inte omöjliggör så försvårar den i alla fall åtkomsten av skildringarna.

Samma filmer som visas på biograferna där det krävs att man är över 15 år för att få tillträde sänds sedan på TV där det inte finns någon kontroll av vilka åldersgrupper som tittar. De restriktioner som finns för TV- sändningars innehåll i Radio- och TV lagen innebär att programverksamheten skall präglas av demokratiska principer och att man inte skall sända program som framförallt innehåller pornografi och meningslöst våld på tider när barn ser på TV. Tidsregeln som gäller idag är klockan 21.00. Det är även brukligt att program med vålds- eller pornografiska inslag föregås av en varning. Det är GN uppgift att kontrollera de program som anmäls. Det förekommer också att GN själva anmäler program och att man gör stickprovskontroller. I de fall när GN fattar ett fällande beslut innebär det oftast en varning eller böter för programföretaget. Uppfattningen hos handläggare hos GN⁷² är att Sverige har bra television jämfört med en del andra länder, men vi har en liberal syn när det kommer till naket och sex.

⁷² Telefonsamtal till Granskningsnämnden i april –01

Anledningen till att porrfilmen "Shocking Truth" på TV 1000 inte fälldes var att den sändes sent på natten (efter midnatt) och att det var på en av betalkanalerna (sändningen är då kodad). Frågan är då vem det är i familjen som är vaken och ser på TV? Ungdomarna eller deras föräldrar?

Det yttersta ansvaret måste trots allt ligga på föräldrarna när det gäller barnens TV-tittande, men idag är det ett ansvar som är näst intill omöjligt att övervaka. TV och datorer har en central plats i dagens samhälle och utvecklingen inom tekniken går snabbt vilket innebär att vi får ett större utbud. Jag tror att generellt har den yngre generationen ett försprång när det gäller tekniken vilket gör att de som skall skyddas är de användarna som har störst kunskap på området (framförallt när det gäller Internet).

En idé skulle kunna vara att man hade fler restriktioner när det gäller TV och video. I Storbritannien t. ex. där det i praktiken är obligatoriskt med förhandsgranskning av videogram för privatbruk gör man fler och mer omfattande ingrepp i videogrammen än i samma film för biografvisning. Detta med hänvisning till svårigheten att övervaka vad barn och ungdomar ser hemma. Där kontrolleras filmerna genom British Board of Film Classification (BBFC) som ägs av branschen. I Storbritannien är toleransen lägre när det gäller pornografi och man censurerar också vissa "fula ord"⁷³. Modellen att det är branschen själv som sköter åldersgränssättning och klipper filmerna praktiseras även i USA⁷⁴ men där är granskningen frivillig och klassificeringen rekommendationer. Det skulle kanske kunna vara en modell för Sverige att branschen själv skötte granskning och klassificering, vid ett eventuellt avskaffande av filmcensuren.

År 2000 inkom en anmälan till JK om olaga våldsskildring⁷⁵ vilken överlämnades till allmän åklagare för åtal. Hittills i år har det kommit in sex anmälningar varav fem avslutats utan åtgärd.⁷⁶ Det behöver inte innebära att problemet med olaga våldsskildringar inte existerar längre utan att det inte anmäls i samma utsträckning som för några år sedan när man fick in över 250 anmälningar på ett år. En orsak till att anmälningarna minskat kan vara att det inte debatteras lika intensivt idag. En annan kan vara att marknaden har sanerat sig själv och en tredje kan vara att de som ägnar sig åt

⁷³ SOU 1988:28 s 82 ff

⁷⁴ Samtal i Hollywood, Agebäck A-K, s 13

⁷⁵ www.justitiekanslern.se

⁷⁶ Telefonsamtal med kansli sekreterare hos JK

spridning av den typ av film som har tagits upp i rättstillämpningen är försiktigare med att annonsera. Att barnpornografibrottet har tagits bort från yttrandefrihetsbrotten kan också ha påverkat att antalet anmälningar till JK minskat.

Problematiken kring olaga våldsskildring har i stort sett varit densamma i ett sekel, de skyddsvärda är barnen och den uppväxande generationen. Jag tror en stor del av arbetet för att komma till rätta med problemen ligger mer på opinions- och attitydförändringar än på lagstiftning. Även om förhandsgranskningen av filmer tas bort är det inte säkert att fler filmer skulle tas upp till rättslig prövning. Gränserna har töjts för vad som är acceptabelt att visa och frågan är hur långt det kan gå? Förhoppningsvis lär det dröja innan vi kryper upp i TV-soffan laddade med popcorn för att se en ”snuff” film eller en direktsänd offentlig avrättning.

7. KÄLLFÖRTECKNING

OFFENTLIGT TRYCK

Proposition 1980/81:176 med förslag till lagstiftning mot viss spridning av videogram med våldsinslag m.m.

Proposition 1984/85:116 om åtgärder mot våldsskildringar i videogram m.m.

Proposition 1986/87:151 om ändringar i tryckfrihetsförordningen m.m.

Proposition 1989/90:70 om våldsskildringar i rörliga bilder m.m.

Proposition 1997/98:43 Tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens tillämpningsområden — barnpornografifrågan m.m.

SOU 1981:16 Film och TV i barnens värld

SOU 1981:55 Sammanfattning av videogramutredningens slutbetänkande

SOU 1983:70 Värna yttrandefriheten – förslag av yttrandefrihetsutredningen

SOU 1988:28 Videovåld II – förslag till åtgärder

SOU 1989:22 – en modernisering av biografiförordningen

SOU 1994:105 Ny lagstiftning om radio och TV

SOU 1997:29 Barnpornografifrågan. Innehavskriminalisering m.m.

KrU 1980/81:8

DsJu 1980:14 Våldet i videogram m.m. förslag angående lagstiftningsåtgärder

Kommitté direktiv Dir. 1990:40

JK's beslut 19960228 Dnr.706-96-32. Promemoria om vissa frågor rörande yttrandefrihetsbrottet olaga våldsskildring m.m. – Justitiekanslerns erfarenheter och synpunkter.

JK's beslut 19970520 Dnr. 1431-97-32. Framställning i anledning av vissa tillämpningsproblem rörande främst yttrandefrihetsgrundlagen.

JK's beslut 19980825 Dnr. 1431-97-32. Skrivelse till regeringen angående vissa problem vid tillämpningen av främst yttrandefrihetsgrundlagen.

Statens biografbyrås granskningsprotokoll 19940816 nr. 132849

Statens biografbyrås granskningsbesked 19940615

Statens biografbyrås yttrande över besvär 19840807 Dnr.91/84

Statens biografbyrås yttrande över besvär 19840906 Dnr. 1884/84

Statens biografbyrås granskningsbeslut 132559

Rättsfall och beslut

RH 2000:97
 RH 1998:22
 RH 1996:87
 HD Lnr:1993C135
 RÅ 1996 ref 4
 RÅ 1994 ref 48

Dnr: 163-93-32 beslut av JK
 Dnr. 3816-93-32 beslut av JK
 Dnr: 2415-96-32 beslut av JK

Litteratur

- Agebäck Ann Katrin, *Samtal i Hollywood –en reserapport.*, Våldsskildringsrådets Skriftserie nr. 7 1993
- Axberger Hans-Gunnar, *Tryckfrihetens gränser.*, Liber Förlag, 1984
- Bolin Göran, *Videovåld i Sverige – En kommenterad filmografi*, Stockholms universitet 1993
- Brottman Mikita, *Offensive Films – Toward an Anthropology of Cinéma Vomitif*, Greenwood Press, 1997
- Cohen Stanley, *Folk Devils and moral panics.* (1972/1980) Oxford
- Cronström Johan, *Gränslöst – Om TV, våld och ansvar*, Våldsskildringsrådets skriftserie nr. 21. Nordstedts Tryckeri, 1999
- French Karl editor, *Screen Violence*, Bloomsbury Publishing PLC, 1996
- Holmberg Carl, Leijonhufvud Madeleine, Wennberg Suzanne *Brottsbalken, en kommentar Del II*, Studentutgåva 1, sjunde upplagan Nordstedts Juridik AB, 1998
- Holmberg Erik, Stjernquist Nils, *Vår författning*, nionde upplagan. CE Fritzes AB. Nordstedts 1994
- Holmqvist Lena, Leijonhufvud Madeleine, Träskman Per Ole, Wennberg Suzanne *Brottsbalken, en kommentar Del II*, Studentutgåva 2, åttonde upplagan Nordstedts Juridik AB, 2000
- Höjdestrand Erik *Det vedervärdiga videovåldet- att återupprätta moralisk ordning* doktorsavhandling för filosofie doktorsexamen i sociologi framlagd vid Uppsala universitet 1997, Gotab, 1997
- Karnov 1998/99 Fakta Info Direkt. Sweden AB, Elanders svenskt Tryckt, 1998.
- Strömberg Håkan, *Tryckfrihetsrätt*, trettonde upplagan, Studentlitteratur. 1999.
- Von Feilitzen Cesilia, Forsman Michael, Roe Keith (red.) *Våld från alla håll. Forskningsperspektiv på våld i rörliga bilder* Symposium, 1993
- Wennberg Bertil, Eliason Marianne, Regner Göran *Yttrandefrihetsgrundlagen, En presentation* CE Fritzes AB, 1995
- Williams Linda, *Hard Core- Power, pleasure and the "Frenzy of the Visible"* University of California Press, 1989

Övrigt

FN – konventionen – Om barns rättigheter 1989

EU direktiv 89/552/EEG

Granskningsnämnden för radio och TV, *Temaskrift om mediets genomslagskraft – Ett urval beslut från jan 1989 till maj 1997.*

www.statensbiografbyra.se

www.justitiekanslern.se